

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Mađarski jezik i književnost i engleski jezik i književnost

Zrinka Korać
Kosztolányi Dezső –
A modern magyar költészet fordításának nehézségei

Diplomski rad
Mentor: izv. prof. dr. sc. Zoltán Medve

Osijek, 2016

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Katedra za mađarski jezik i književnost
Mađarski jezik i književnost i engleski jezik i književnost

Zrinka Korać

Kosztolányi Dezső –

A modern magyar költészet fordításának nehézségei

Diplomski rad

Humanističke znanosti, filologija, poredbena književnost

Mentor: izv. prof. dr. sc. Zoltán Medve

Osijek, 2016

Tartalom:

1. A költészetről.....	7
2. Kosztolányi Dezső életrajza.....	8
2.1. <i>Négy fal között</i>	9
2.2. <i>A szegény kisgyermek panaszai</i>	9
2.3. Kosztolányi – a modern költő.....	11
2.4. A válság.....	13
2.5. Az ars poetica változásáról.....	14
2.6. Esti Kornél.....	17
2.7. Kosztolányi – az esszéista és a kritikus.....	19
2.8. Utolsó művei.....	21
3. A költészet fordításáról.....	22
4. Az <i>Esti Kornél énekének</i> fordítása és lehetséges interpretációja.....	24
4.1. <i>Esti Kornél éneke</i>	37
5. Zárszó.....	40
Hivatkozások.....	41

Összefoglalás

E szakdolgozat témája a modern magyar költészet fordítása folyamán felmerülő nehézségek Kosztolányi Dezső versei példáján. Felmerül az a kérdés, hogy lehetséges-e egyáltalán, és van-e értelme verseket fordítani, mivel fordítással a vers lényege, valamint a költészet más fontos elemei is, mint például a ritmus, vagy a szójáték szinte mindig elveszik. A következő kérdés, ami felvetődik: hogy milyen módon tudjuk átvinni a szöveget a forrásnyelvből a célnyelvbe, tartanunk kell-e magunkat a szó szerinti fordításhoz, vagy kicserélhetünk, elvehetünk, esetleg adhatunk-e a szöveghez valamit. Természetesen a kultúrák egymáshoz közelítése miatt is nagyon fontos. Kérdés lehet az is, hogy ki fordítsa a verseket: „szakmabeli“, vagy elég lelkes fordítónak lenni.

Miután megpróbálom összefoglalni Kosztolányi életét és sokszínű és sok műfajú opusát, *Esti Kornél éneke* fordítása alapján keresem a felsorolt kérdésekre a választ. Ezt a verset választottam, mert sok magyar kritikus ars poeticának nevezte, és magában foglalja Kosztolányi költészetének jellegzetességeit: eredetiség, szójátékok, szimbolizmus, nihilizmus, az élet múlandóságának kérdése – de azért is, mert Esti Kornél az egyik legfontosabb – és véleményem szerint – Kosztolányi legérdekesebb karaktere, alter egója és azonos című prózájának főhőse.

A vers tizenegy versszakból áll, és mindegyiknél feltüntettem a fordítás folyamán felmerülő problémákat, megadtam magát a fordítást, és végül a vers interpretációját is.

Kulcszavak: modern magyar költészet, Kosztolányi, fordítás, *Esti Kornél éneke*

Bevezető

Az első fejezet röviden és általában a modern magyar költészetéről szól, amely 1906-1908 körül kezdődik, nagyjából Ady Endre *Új versek* című kötetének, illetve a *Nyugat* című folyóirat megjelenésével egyidőben.

A második fejezet, az egyik legfontosabb nyugatos szerző, Kosztolányi Dezső, életét és munkásságát dolgozza fel. Kosztolányi a nyugatosok első nemzedékéhez tartozik: regények, novellák és versek írásán kívül műfordítással, kritikával és újságírással is foglalkozott. Mivel a szakdolgozat hangsúlya a költészetten van, az első alfejezet a költő indulását, a *Négy fal között* (1907) című kötetét vizsgálja. A kötet fő motívumai a titokzatosság és a halál, a költő impresszionista, expresszionista és szecessziós stílusban ír. A második kötete, *A szegény kisgyermek panaszai* 1910-ben születik meg és a második alfejezet foglalkozik vele. A 20. századi magyar költészet egyik legsikeresebb és legismertebb köteteként tartják számon. A kötetben a költő a hangsúlyt a múltra, a gyermekorra helyezi. A harmadik alfejezet annak kérdését járja körül, hogy milyen Kosztolányi szerint a modern író. A negyedik alfejezet Kosztolányi 1914 és 1924 közötti „sötét” korszakáról szól, amikor emberként és íróként nagy változáson ment keresztül az akkori eseményeknek köszönhetően (első világháború). Ebben a korszakában elfordul a költészettől, és megjelenteti első novelláskötetét és történelmi regényét, *Nero, a véres költő* címen. Ezután regények sora következik: *Pacsirta*, *Aranysárkány* és *Édes Anna*. Az ötödik alfejezet *A bús férfi panaszai* verseskötettel foglalkozik, amely 1920-ban jelenik meg, valamint a *Meztelenül* című kötettel, amelyben a költő elfordul a rím használatától, és új formát választ (szabad versek). A hatodik alfejezet a költő legismertebb hőséről, Kosztolányi alter egójáról szól, Esti Kornélról, kinek élményeiről azonos című novelláskötetet jelentett meg. Ezek a novellák valójában újdonságot hoztak a magyar irodalomba: a hős meséli, az író pedig lejegyzik az eseményeket. A hetedik alfejezet Kosztolányi kritikai munkásságát dolgozza fel. Élete során esszéit és kritikáit nem tartották kiemelkedően fontosnak, ám halála után előkelő helyet kapnak a 20. századi magyar esztétikai gondolkodás történetében. A nyolcadik alfejezet a költő utolsó műveiről szól: a *Számadás* című verseskötetéről és a *Tengerszem* című novelláskötetéről.

A harmadik fejezet a fordítás kérdéseit taglal: lehetséges-e és kinek kellene költészetet fordítania. Vannak, akik szerint a verseket költőknek kellene fordítani mert a fordítás közben gyakran kell változtatni, vagy szépíteni az eredetit.

A negyedik fejezetben a gyakorlat áll a középpontban: Kosztolányi ars poeticáját, az *Esti Kornél énekének* fordítását tartalmazza, és ezen keresztül a magyar költészet fordítása közben felmerülő nehézségeket próbálja meg felvázolni.

1. A költészetről

A magyar irodalomban a legfontosabb irodalmi műnemnek tradicionálisan a lírát tartják. Magába foglalja mindazt, amit a francia, vagy az orosz irodalomban a regény, a dráma, az esszé, a filozófia és a politikai gondolkodás képvisel. A viharos történelme miatt Magyarországon a közélet és az irodalom szinte a kezdetektől közeli kapcsolatban állt egymással, így a magyar költészet sokszor morális színezetű.¹

Magyarországon a modern költészet kezdete a *Nyugat* indulásához (1908) köthető, amely folyóirat fontos szerepet fog játszani a magyar kultúrában és irodalomban, különösen a költészetben. A magyar költészet története szorosan kötődik a programadó *Nyugat* történetéhez. *Nyugat* megfelel a hozzá hasonló nyugat-európai folyóiratok célkitűzéseinek. Spanyolországban a szellemi megújulást 1898-tól a *Revista de Occidente* című folyóirat képviseli, Oroszországban a *Vesy* és *Apolon*, Franciaországban pedig a *Nyugat* programjához hasonló *Occident*.²

A *Nyugatot* az etikai és esztétikai ideálok ellen harcoló és a közelgő barbárság ellensúlyát képviselő humanizmust támogató magyar értelmiség és irodalmárok alapították. A nyugatos Kosztolányi a magyar költészetet rilkei gyerekvilággal és impreszionizmussal gazdagítja. Ugyanakkor kísérti a halál és az emberi lény mulandóságának szörnyűsége is. Expresszionista korszakában leküzdi rögeszméit, így a költészete is objektívabb lesz. Kezdetben búbánattal szól gyermekkori emlékeiről, később a pesti proletáriátusról és a nagyvárosok komor estéiről.³

¹ Kiš et al: *Novija mađarska lirika*. Beograd, Nolit, 1970. 5

² Uo. 8

³ Uo. 9

2. Kosztolányi Dezső életrajza

Kosztolányi Dezső 1885. március 29-én született Szabadkán, 1936. november 3-án halt meg Budapesten. Író, költő, műfordító, kritikus, esszéista és újságíró. A *Nyugat* első nemzedékének kiváló művésze és a 20. századi magyar irodalom egyik legnagyobb alakja.

Már az iskolában újságot ír. 1901-ben az *Előre* című, litografált diáklapon dolgozott osztálytársával, Fenyves Ferencsel. Fenyves volt a lap szerkesztője, Kosztolányi pedig versekkel szerepelt, s ő „szolgáltatja a lapnak a rímbeszedett humort”.⁴ Az első verse, *Egy sír*, 1901-ben jelent meg a *Budapesti napló*ban.

1903. szeptember 9-én kezdte meg pesti egyetemista életét. A budapesti egyetem bölcsészkarának magyar–német szakos hallgatója volt. Ebben a tanévben a híres Négyesy László stílusgyakorlati szemináriumra járt, amelyen nem csak a magyar nyelvet és irodalmat tanulók vannak jelen, hanem az egyetem más karainak hallgatói is. Kosztolányi itt köt barátságot Babits Mihállyal, Juhász Gyulával, Oláh Gáborral és Zalai Bélával. Gyakran leveleztek egymással. Tolnai Gábor azt írja a Juhász Gyula emlékének szentelt *Nyugat*-számban: „Barátságuk mély, mint minden fiatalkori. A közös lelkesedés és egymás lelkesítés kora ez. Az önművelés, az olvasási láz mámorosai mindnyájan. Közös eszményeik vannak s nem múlhat el nap, hogy ne számoljanak be egymásnak olvasmányaikról, élményeikről. Szünidőben pedig Szabadka, Szekszárd és Szeged között állandó levelezés folyik.”⁵

Ebből a levelekből sokat meg lehet tudni arról, mit olvasott Kosztolányi ebben az időben. 1904-ben Babits Mihályhoz írott leveléből megtudjuk, hogy La Bruyere-t olvassa, Heinét, Anatole France műveit szereti, sok Carducci verset őriz, sok Verhaerenja, Strindbergje, Carlyle-ja volt, olvassa Csehov drámait, de nem tetszik neki Mallarmé és Verlaine. A levelekből megtudhatjuk, hogy végigolvasta a kor legtöbb népszerű filozófusát, Nietzschét és Schopenhauert, Kantot és Max Stirnert. Bécsben filozófiai előadásokat hallgat, elsősorban Emil Reich filozófiai és Wilhelm Jerusalem lélektani előadásait.

1905 és 1906 között már rendszeresen ír és publikál. Fő műfaja a vers és az újságcikk, hiszen a *Bácskai Hírlap*nál dolgozott sok kedvvel és gyors iramot diktáló módon: „Kivételes érzékenysége a kor társadalmi, tudományos, irodalmi, művészeti jelenségeire, a kíváncsiság, amely nem marad meg a felszínnél, hanem alkatához hasonlítja az eszméket és jelenségeket, olykor csak eljátszik velük, máskor összefüggések rendszerébe állítja őket”.⁶ A társadalomról rossz véleménye volt, hazugnak és romlottnak tartotta. Értekezett a halálbüntetéséről és

⁴ Bori Imre: *Kosztolányi Dezső*. Újvidék, Forum könyvkiadó, 1986. 7

⁵ Uo. 20

⁶ Uo. 27

öngyilkosságról, de arról is, hogy az „iskolamorállal” baj van. 1906-ban állást vállalt a *Budapesti Naplónál*, majd 1907-ben megjelenik az első verseskötete, a *Négy fal között*, 1908-ban pedig a *Boszorkányos esték* című novelláskötete.

2.1. *Négy fal között*

A *Négy fal között* verseiről Lengyel Menyhért azt írta, hogy „nem Ady utánzatok. Egészen más úton járó erős, egyéni versek. Hogy nem szerelmi nyavalygások, nyögdecslések. Hogy befelé néző, komoly szemmel bolygat rejtelmes, nagy kérdéseket.”⁷ Lengyel szerint sok misztikus hangulat van a versekben és ez a legegységesebb és legeredetibb ebben a kötetben. Kiemeli például a *A gyászmenet jő*, az *Én* című verseket és a *Pasztellek* című ciklust, de nem tetszenek neki a magyar versek vagy a szerelmes költemények.

Kosztolányi kíváncsi volt Ady Endre véleményére, aki az elsőkötetes Kosztolányit „finom, vibráló, hallucináló léleknek” nevezte. Szerinte nincs tárgy, helyzet, legenda, ötlet vagy érzés ezekben a versekben, de dicséri a versek formai oldalát: az „újféle megindultságot”, az „újféle színlátást”, az „új muzsikát” és azt, hogy „szinte mindig új forma válaszol nekünk”.⁸

Kosztolányi verseinek fő költői irányait a szimbolizmus, impresszionizmus és szecesszió, a versek formáját a parnasszista ízlés diktálta, így a költő megkomponálta a modern líra mintakönyvét. Gyakori motívumai a titokzatosság és a halál, az otthontalanság és a megállt idő, a modern magyar költészetnek századfordulós és a 20. század első évtizedének közös jelvényei.⁹ Az *Üllői-úti fák*, ahogy Kelemen Péter is írja, a költő reprezentatív verse és a „századvég összefoglaló verse”.¹⁰

2.2. *A szegény kisgyermek panasza*

1910-ben Kosztolányi végső formába öntötte a *A szegény kisgyermek panasza* versciklust, amelyen fiatal kora óta dolgozott. Sokak szerint ez a teljes 20. századi magyar lírának egyik legsikeresebb és legnépszerűbb kötet; az első kiadásban 32 verset tartalmazott, 1923-ig 63 versre bővült a kötet. Ebben a versciklusban látható, hogy a költő számára nagyon fontos az eltűnt idő, a múlt. Egyik legfontosabb, Babitsnak szóló levelében a következőket írja Kosztolányi: „Heracleitos mondja: az ember sorsa az ember jelleme; de hol van az ember sorsa:

⁷ Uo. 46

⁸ Uo. 47

⁹ Uo. 54

¹⁰ Uo. 57

a múltban! (...) Nem tudom miért, de én fanatikusa lettem az eltűnt időnek. Gondolatok és hangulatok bántanak. Mindég arról álmodok, hogy gyerek vagyok s oly érzelmeket érzek ilyenkor, amelyeket kifejezni sohase tudok, de mindég vigasz meríték belőlük.” Szerinte a múlt tárgyai és eseményei alkották meg őt.¹¹

A múlt lényeges helyet kap az akkori magyar filozófiai gondolkodásban. Babits Mihály is erről ír *Bergson filozófiája* című tanulmányában: „A mi időnk teremt, újat alkot minden pillanatban. Ez azért van, mert minden pillanatunkban benn van – tudtunkkal vagy anélkül – egész múltunk, sőt őseink egész múltja. A múlt nem halt meg, hanem hat reánk; él testünkben, lelkünkben; egész valónk az egész múlt eredője; minden jelen pillanat magában foglalja az egész múltat, és valamit ad hozzá.”¹² Fülöp Lajos *Az emlékezés a művészi alkotásban* című tanulmányában művészeti-esztétikai szempontból tárgyalta az emlékezés problémáját. Ebben olyan gondolatokat is találunk, amelyek *A szegény kisgyermek panasza*hoz is elvezethetnek: „Valami egészen új – objektíve – nincs az emlékezés adta (újra intuált) képben, hanem átformált régi kép az, a „deja vu” jellegével. Ami egészen új van benne, az az érzelem, ami az emlékezés aktusával együttjár, s amely érzelmet az emlékezés adta képpel együtt, egyszerre intuálok. Ez az érzelem kompakt egészet alkot az emlékezés adta képpel: egyetlen lelkiállapotot (...) Adva van tehát egy tartalmilag régi elem: a múlt intuíciónak emléke, s egy új: a jelenemnek érzelme; s e két elem egyetlen organizmussá nő.”¹³

Kosztolányi a visszaemlékezésében, amelyet 1935. áprilisában írt, azt mondta erről a versciklusáról: „*A szegény kisgyermek panasza*t akkor kezdtem írni, amikor édesatyám egyszer látogatóba jött hozzám Üllői úti diákszobámba. Kikísértem a hajnali vonathoz, és talán a látogatás hatása alatt, mert eszembe jutott a vele való kapcsolat, az elmúlt diákkorom és a vidéki életem, amikor pályaudvarról visszafelé mentem, egyszer fölzendült bennem ennek a vers-sorozatnak első költeménye: Mint aki a sínek közé esett... Aztán rövidesen, alig egy hét alatt, az egész sorozatot leírtam, és máig sem tudtam rajta változtatni egyetlen sort sem.”¹⁴

Ezek a versek visszaálmódják a gyermekkort, a gyermek a világot más perspektívából látja, mint a felnőtt. Az egész versciklus erőteljesen a szimbolizmus jellemzőit mutatja: a gyermekkor szimbólummá válik.¹⁵ A versek lezártak, nem kapcsolódnak egymáshoz, a hangjuk csendes és sóvárgó. A költemények állandó motívuma a búcsúzás és a halál. A kisgyermek a halállal találkozik a legszűkebb családi körben és e körből indulnak ki az emlékek és az

¹¹Uo. 71

¹² Uo. 73

¹³ Uo. 74

¹⁴ Uo. 74

¹⁵ Uo. 76

érzelmei.¹⁶ A ciklusban van cselekvéslogika és „haladás”, de zenei ellenpontok is megtalálhatók.

A szegény kisgyermek panaszait, amely „szimbolikusan árnyalt impresszionista” versciklus, Szauder József szerint feloszthatjuk néhány verskörbe.¹⁷ E körök a következők:

- 1) A kisgyermek estéje (*Este, este, Ódon, ónémet, cifra óra*)
- 2) A családi album képei (*Akárcsak egy kormos szénégető, Miért zokogsz fel oly fájón, búsan*)
- 3) A közbizalom (*Lánc, lánc, eszterlánc*)
- 4) A játékok (*A játék, A kis baba*)
- 5) Az évszakok nyártól nyárig (*Féltizenkettő, A délutánoktól mindig futottam*)
- 6) A napszakokról szóló versek (*Jaj, az estét úgy szerettem, Másként halálos csend és néma untság*)
- 7) A záróvers (*Menj, kisgyerek*)

A témák és a motívumok különbözőek és megtalálhatók azoknál a költőknél is, akiket Kosztolányi szívesen olvasott. A versek rokon vonásokat mutatnak Rodenbáchnál: szomorú unalom a kisvárosi vasárnap délutánban; Verhaerennel: a vidéki élet emlékeztető mozzanatai és alakjai – a gyümölcsös őszi, a csendes esti beszélgetések emléke, a doktor bácsi alakja, az ünnepi mise és a fürdő.¹⁸ A kisgyermek panaszkodik az életre, nyugtalan, rejtély-vallató izgalom. A következő témák köré csoportosulnak ezek a versek: napszakok, évszakok, családtagok és rokonok, irás, iskola, szerelem, halál, a szoba, a város, a város környéke.¹⁹

2.3. Kosztolányi – a modern költő

Kosztolányi szerint a modern költő szimbolista költő. A modern költő és a szimbolista költő fogalma az 1900-as évek második felében és az 1910-es évek első felében egyértelmű és egyjelentésű volt. Ez az időszak talán Kosztolányi legtermékenyebb alkotói korszaka volt. A tízes évek első felében nagyon sokat írt: tizenkét kötetnyi írás, több kötetnyi napi/heti lapokban, folyóiratokban. Formai szempontból különböző szövegeket írt, de mindegyikben a modern költőt izgató kérdésekre ismerünk.²⁰

¹⁶ Uo. 75

¹⁷ Uo. 81

¹⁸ Kiss Ferenc: Az érett Kosztolányi. <http://mek.oszk.hu/05500/05520/05520.pdf> 12 (2016.9.10)

¹⁹ Uo. 13

²⁰ Bori Imre: *Kosztolányi Dezső*. Újvidék, Forum könyvkiadó, 1986. 84

Kosztolányi jegyzeteiből, tanulmányaiból és műfordításaiból kiolvashatjuk, mely írókat és költőket tartotta a 20. század profétainak, és megfigyelhetjük irodalmi formálódását. Nézete szerint Tolsztoj, Ibsen és Zola „a munka becsületét és a jövőt akarják”. Három költő nevét is említi: Maeterlinckét, Verhaerenét és Swinburnét. Az írásokból megtudjuk mit tart a modern költő fő jellemzőinek: nehéz és édes bánat. A költő „maga a titok” és „álmai terhét viseli” az arisztokratikus lélek.²¹

1913-ban Kosztolányi a *Modern költők* című antológiájában összegezte mind esztétikai és irodalomtörténeti tapasztalait, mind pedig költői kísérleteinek eredményeit. Rába György szerint ez az antológia a magyar irodalmi szimbolizmus méltó záróköve.²² Az antológia középpontjában a szimbolizmus követői állnak: francia, osztrák, orosz és olasz költők. Az antológia felmutatta a szimbolizmus elődeit (pl. Poe-t) és utódait is (pl. az olasz futuristák), összesen tizenhét ország százket költőjének kétszáznegyvenegy versét mutatta be.²³ Kárpáti Aurél szerint ebben a kötetben vannak az egész világ modern lírájának reprezentánsai, „akiknek nagyon fontos szerep jutott az új magyar költészet kialakulásában”. Kosztolányi is azt írta a kötet előszavában, hogy e könyvében „minden költő testvér – a faj, a vérmérséklet, a földrajzi hely – az egyéniségük”. Továbbá: „Az új kultúrával mind erősebben kidomborodik a líra általános emberi volta is. A líra majdnem minden ember számára annyira érthető, mint a muzsika.” Kiemeli Edgar Allan Poe-t: „Annyira lefinomult költő...verse tiszta muzsika”, Keatsról azt mondta, hogy „föltétlenebb költő, egészségesebb lírikus, mint a Shelley. A Szép a főcélja”. Swinburnél az új muzsikát hangsúlyozza, Rimbaudnál az új szavakat, Rilkenél „a forma lényeggé válik”, Verlaine „intenzív életével, intenzív verseivel sokak képzeletében reprezentálja a modern költőt.”²⁴

A *Modern költők* című antológiában kidolgozta műfordítói elveit is: „ideálja a teljes formai, tartalmi hűség és teljes szépség (...) ha művészi célokért meg kellett alkudnia, akkor nem a szépséget ejtette el.”²⁵ Kosztolányi szerint a műfordítás alkotás, nem reprodukálás: „A művész azzal a verssel, amelyet a nyelvén új formába önt, olyan kapcsolatban van, mint az életével, amelynek rezzenéseit a saját verseiben rögzíti meg. Élmény a számára egy idegen költő verse...” Véleménye szerint műfordítani annyi, mint gúzsba kötöten táncolni: a „műfordítás művészi munka”, a végső célja a „szép magyar vers”.²⁶

1911-ben megjelent az *Őszi koncert. Kártya* című kötete, 1912-ben a *Mágia* című verseskötete, amelyekben még tovább finomítja elgondolását az ideális modern költő alakjáról.

²¹ Uo. 86

²² Uo. 87

²³ Uo. 88

²⁴ Uo. 90

²⁵ Uo. 90

²⁶ Uo. 91

2.4. A válság

Az 1914 és 1924 közötti évek Kosztolányi számára válságosnak mutatkoztak. Sok emberi és „szakmai” próbát kellett kiállnia ebben az időben. Az első nagy próba a világháború volt. 1912-ben *Háborús strófák* címmel írja cikkét az *Élet* című lapba, 1914-ben megjelent *Az idegen falu* című tárcája. Kiss Ferenc rekonstruálta Kosztolányi „háborús világnézetét”: „A háború első hónapjaiban bizonyára teljesen spontán módon találja meg a magához való hűség és közszereplés konfliktus nélküli formáit. Az érvek bősége, az áradó, sodró dikció arra vall, hogy kétely nélkül azonosult a központi hatalmakkal.”²⁷ Miroslav Krleža is beszélt Kosztolányival való találkozásairól 1915-ben: „Jajgat, hogy a magyar civilizáció még mindig mennyire kompromittálón nyomorúságos.”²⁸ Ebben az időben sok írásában az olasz futuristák eszméit visszhangozta. Azt írta a futuristákról: „Hitük szerint, az új ember kemény és hősi. Szereti az erőszakot. Megveti a múltat, amely minden tettét elvánnyasztja. Nem szégyelli az ösztöneit se. A futuristák reakciósak. Túlzottan patrióták, a háború, a vérontás prédikálói, hívei mindannak, ami erő, tett, bátorság.”²⁹ Ekkoriban kezdett elgondolkodni arról is, hogy mi lesz a költő sorsa, hol lesz a helye és van-e jövője, és arra a következtetésre jutott, hogy a jövőben sem lesz jó üzlet költőnek lenni.³⁰

1916-tól egymás után jelennek meg novelláskötetei: a *Bűbájosok* (1916), a *Káin* (1918), a *Páva* (1919), a *Béla, a buta* (1920). Az elsőket az ötlet, a paradoxon, a rögtönzés és a játék jellemzi, a későbbiekben pedig ezt a szeszélyes, a váratlanul emberre törő sors uralkodó hajlamai, bajt hozó kénye-kedvének az ismeretével cserélte le.³¹

Az 1921-ben megjelent *A rossz orvos* című kisregény nyitotta meg regényei előtt az utat, majd az 1920-as évek uralkodó műfaja a regény lett. E kisregénnyel, amelyben egy gyermek halála miatt támadt büntudatról szól, a maga *Bűn és bűnhődését* írta meg.

1921-ben készült el történelmi-lélektani regényével a *Nero, a véres költővel*, amihez Thomas Mann írt előszót. Mann méltányolta regényének „nyugodt-hagyományos formáját”.³² Kosztolányi nagy könnyedséggel idézi fel az antik világváros életét és a kor történelmi szereplőit. Az író mély pszichológiai megértéssel és kaján iróniával a saját korát festette le Nero korának eseményei segítségével és díszleteivel. A császár alakjában a hatalom és művészet viszonyának kérdéseit vizsgálja. Kosztolányiné tudomása szerint „ennek a regénynek a

²⁷ Uo. 104

²⁸ Uo. 104

²⁹ Uo. 105

³⁰ Uo. 107

³¹ Uo. 111

³² Uo. 140

megteremtője voltaképpen a Szabó Dezsővel 1920. november első napjaiban, a sajtóban lezajlott irodalmi harc”.³³ Maga Kosztolányi a regényről a következőt mondta: “Hasonló semmiségeket, árulhatnék el egyéb regényeimről is. Nero regényem, a véres költő bizonyára ifjúkori benyomásaimra vezethető vissza, egy kávéházat láttam, ahol egymás hegyén-hátán nyüzsögtek a süldő költők, írók és vérszomjas műkedvelők. Semmi köze ennek a latin történelemhez. Ezt csak később kezdtem tanulmányozni, miután befejeztem.”³⁴

A *Nero*-regény sikere rövid idő alatt két újaabb regény megírására ösztönözte (*Pacsirta*, *Aranysárkány*). A *Pacsirta* egy Sárszegen a szüleivel élő csúnya vénlányról szól. A vénlány csúnya arcában Kosztolányi fel akarta mutatni az emberi lét szörnyű kegyetlenségét, az öreg házaspár néhány napjában a tömlöcbe zárt sorsok groteszk tragikumát.

Az *Aranysárkány* helyszíne szintén Sárszeg. Ebben a regényben Kosztolányi Novak Antalnak, egy gimnáziumi tanárnak a világát mutatja be, amely látszólag nyugodt, de bizonyos veszteségek és megszegyenítő események miatt az öngyilkosságba menekül. A regény egzisztencialista jellegű, jól illusztrálja az 1920-ak évek Magyarországot és annak társadalmi viszonyait. Kosztolányi utolsó és legismertebb regényét, az *Édes Annát*, 1926-ban a *Nyugat* kezdte közölni. A főhőse a Vizy-családnak érkező vidéki cseléd lány, Anna, aki meggyilkolja gazdáját. A politikának fontos szerep jut a regényben (a magyarországi Tanácsköztársaság bukása és Magyarország Népszövetségbe való csatlakozása), de a cselekmény középpontjában elsősorban emberi sorsok állnak. Karinthy Frigyes ezt írta a regényről: „A mű mindenképpen hibátlan. Tökéletes drámaiság a mesében, mesterien adagolt, lélektani aláfestés, s e mintaszerű erényeken túl, ami a legfontosabb, valami ingerlő, szinte illatos frissesség a környezetrajzban, emberábrázolásban, amire hirtelenjében nem is tudnék példát.”³⁵

2.5. Az ars poetica változásáról

Az 1920-as évek Kosztolányi-verseire a sokszínűség jellemző: az újjászerveződések és az egymásnak felelő változatok. Ez már *A bús férfi panaszaiban* és a *Meztelenülben* válik nyilvánvalóvá.³⁶

A bús férfi panaszaiban *A szegény kisgyermek panaszaiban* párjának tekinthető. Kosztolányi meg is nevezi a szándékát az első darabokban:

³³ Kiss Ferenc: *Az érett Kosztolányi*. <http://mek.oszk.hu/05500/05520/05520.pdf> 67 (2016.9.10)

³⁴ Uo. 67

³⁵ Bori Imre: *Kosztolányi Dezső*. Újvidék, Forum könyvkiadó, 1986. 184

³⁶ Uo. 185

*Húszévesen arról daloltam, ki kisgyermekként égre kelt,
most éneklek húsz éves másom, ki egykor erről énekelt.*

*A férfikort, a vad kalandot, az ásitást, a férfibút,
s téged, öreg diákkaszárnya, akáclombos Üllői-út.
A háborút, a forradalmat, a lázat, mely elégetett,
mély bánatát az elbukónak, ki majdnem hogy elégedett.*

E kötet első verseit a bizonytalanság, a tétovázás és az iránykeresés jellemzi. A témák: mozzanatok a művészi éveiből, a szerelem, a háború, az elsüllyedő otthon.³⁷ Néhány verset átvett ebbe a kötetbe a *Mágia*, a *Lánc, lánc eszterlánc*, a *Kenyér és bor* és a *Mák* című kötetéből, úgy látszott, hogy meg akarta ismételni *A szegény kisgyermek* panaszainak irodalomtörténeti konvencióit, de állítása szerint nem megismételni, hanem folytatni akarta, amit 1910-ben elkezdett.³⁸ Ez jól látható a *Nem tudtam én dalolni nektek az újról, csak a régiről* című versében:

*Nem tudtam én dalolni nektek az újról, csak a régiről,
nem tudtam én dalolni nektek a földről, csak az égiről,
mert ami elmúlt, az csodásan kísért az én dalomba még,
mert ali meghalt az időben, úgy van fölöttem, mint az ég.*

A versek fő fogalmi keretei a rettegés, haragvás és elmúlás; dantei-drámai analógiára íródott, csak a sorrend megváltozik Kosztolányinál: a Paradicsom (a gyermekkor) lesz a kezdőpont, az „ég” elveszett, ami szerepel a *Már elmondta, mint kezdtem el* című versében³⁹:

*Ki énekeltem az eget,
A gyermekkort, most rettegek,*

*Sár és tűz az én férfibúm,
Haragvó purgatórium.*

³⁷ Kiss Ferenc: Az érett Kosztolányi. <http://mek.oszk.hu/05500/05520/05520.pdf> 137 (2016.9.10)

³⁸ Uo. 186

³⁹ Uo. 187

*Aztán mi végül zsarnokol,
A vénség jó el, a pokol.*

Vannak olyan típusú versek is, amelyek látszatra önéletrajzi-émlékező versek, és a *Pacsirta* illetve az *Aranysárkány* megfelelői (*Lecsuklik minden pillá most*). Verseinek „hősnője” a felesége, a „kis hőse” pedig fia, Ádám (*Most elbeszélem azt a hónapot*). A múlt és a jelen új perspektívát kapnak, és megjelenik a „semmi” *A lelkem oly kihalt, üres* versében. József Attila így mutatja be Kosztolányi költészetét: „Kosztolányi egész költészete egy kicsit ének a semmiről. Kissé e szociális nihilizmus fejlődésének filmje összegyűjtött költeményeinek vaskos kötete, azt hiszem, költeményeinek álomszerűségét végső fokon ez a szociális nihilizmus határozza meg, mely képalkotását is szabályozza. Kezdetben még az impresszionizmus virágzó fájaként tűnik elénk, a végén már egy öntudatos emelvényként áll előttünk.”⁴⁰

A *Meztelenül* verseivel Kosztolányi „megtalálta magában legigazabb őszinteségét, hogy legyőzte mindazt, ami eddig annak ellensége volt”.⁴¹ A cím arra utalhat, hogy „mindent megútált, ami felruházta, vagy felcicomázta beszédét, hogy meztelen szeretne lenni végre, mert eddig nem érezte magát annak”.⁴² A költő lemond a rímelésről, eddigi formáiról és megpróbál teljesen szabad lenni, tehát új szabad stílust hoz: szabad verseket. A *Csomagold be mind...* című versének első versszakból látható, mi az, amit a szerző el akart hagyni: a „régis szavát”, a „csengő rímeket”, az „ékes ígéket”, mert mindaz „ifjúi parade” volt.⁴³ A *Meztelenül* versei expresszionisták is, tele új érzésekkel, új képekkel és új szavakkal, amint azt Kassák kritikája is mutatja: „versek végtelen forradalmas, káotikusan vajúdó, tűzben és füstben tekerő sorai a mai lelket zengetik meg, és a szavak, amelyeket mintha felrobbantott volna a világ katasztrófája, új pályákon keringenek”.⁴⁴ Maga a költő arról beszélt, hogy az új forma lelki szükséglet volt. A háború idején kezdett eltöprengeni arról, hogy kié az ő költészete, kiknek írt és kikkel szolidáris. A verseiből ugyanakkor kiolvasható, hogy a hétköznapi embereknek beszél. A képei szeszélyesek, és az új forma felhasználásával alkotja meg a francia pincérlány, a villamoson utazó özvegy, a gépirókisasszony, a kalauz, a színesznő, a szegények, az óraadó egyetemista, a körüti cipőpucoló, a szorongva buzgólkodó kalauzné, az öregedő lány portréját.⁴⁵

⁴⁰ Bori Imre: *Kosztolányi Dezső*. Újvidék, Forum könyvkiadó, 1986. 190

⁴¹ Füst Milan: *Kosztolányi Dezső: Meztelenül*. *Nyugat*, 1928/2. <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00435/13603.htm> (2016.9.10)

⁴² Uo.

⁴³ Bori Imre: *Kosztolányi Dezső*. Újvidék, Forum könyvkiadó, 1986. 192

⁴⁴ Uo. 197

⁴⁵ Kiss Ferenc: Az érett Kosztolányi. <http://mek.oszk.hu/05500/05520/05520.pdf> 149 (2016.9.10)

Szaunder József így írja le a *Meztelenült*: „A hallható festőiség *A bús férfi panasza* után (...) a *Meztelenült*ben alakult át valami hallható, hallva tapintható tárgyiasággá, plaszticitássá”.⁴⁶

2.6. Esti Kornél

Esti Kornél Kosztolányi kedvenc hőse és alteregója, akinek alakja az *Esti Kornél* című kötetben jelenik meg 1933-ban. Rónay György fogalmazta meg legtalálósabban Kosztolányinak és hősének azonosságát: „Esti Kornél Kosztolányi. És Kosztolányi Esti Kornél” (...) „Kosztolányi elindul megkeresni magában Esti Kornélt, hogy fölújítsa vele a régi barátságot.”⁴⁷

Esti Kornél alakja már az 1920-as években megjelenik, amikor Kosztolányi feljegyzéseiben olyan változások jelennek meg, amelyeket az Esti Kornél szövegekben használ fel. Ilyen írása pl. az *Útszéli pletyka*: „Az a barátom, aki havonta egyszer fülembe duruzsol mindenféle szamárságokat, híreket, melyek érdekelnek és nem érdekelnek, s elem önti a pletykákat, melyeket kiszedeget a város szemeteskosarából, minap azt mesélte...” Ezt a helyzetet találjuk meg a *Pincér és halál*ban: „Barátom, akinek már deresedik a halántéka, most azt mesélte...” Az évtized végén megjelentek Esti Kornél gondolatai és naplójegyzetei, *Esti Kornél* első fejezetéből megtudjuk jegyzetinek műfaját: útirajz, regényes életrajz, vagyis regényfejezet az „életből”, nyelvészeti monológ.⁴⁸

A kötet 18 fejezetet tartalmaz. Az első fejezetben az író bemutatja Esti Kornélt, „a könyv egyetlen hőst”, az író „testvére és ellentéte”, aki „mindenben egy és mindenben más”.⁴⁹ A hőse diktálja életének epizódjait és beszél történeteiről. Ezzel Kosztolányi megalkotta a modern magyar „beszél” széppróza kereteit. Ezekben a novellákban a *beszéd* mellett a *szabad ötletet*, a *szeszélyt*, a *véletlent* és a *játékot* is megtaláljuk. Az író erről mesélt a *Pofon* szövegében, *Esti Kornél kalandjaiban*: „Esti társaságban, mely csupa hasonszörű, húszéves fickóból állott, nemegyszer előfordult az is, hogy valakit hirtelen, minden ok nélkül pofon akartak vágni, csak azért, hogy élvezzék a gyorsan támadt drámai helyzetet, s mintegy kísérletezzenek vele. Mindig az volt a cél, hogy a támadás az ő számukra teljesen indokolatlan legyen, az illető számára pedig teljesen érthetetlen, megmagyarázhatatlan, úgyhogy az első másodpercben egy irtózatossá váló félreértést gondoljon.”⁵⁰

⁴⁶ Uo. <http://mek.oszk.hu/05500/05520/05520.pdf> 149 (2016.9.10)

⁴⁷ Bori Imre: *Kosztolányi Dezső*. Újvidék, Forum könyvkiadó, 1986. 203

⁴⁸ Kosztolányi Dezső: *Esti Kornél*. <http://mek.oszk.hu/00700/00744/00744.htm#1> (2016.9.10)

⁴⁹ Uo.

⁵⁰ Kosztolányi Dezső: *Esti Kornél kalandjai*. <http://mek.oszk.hu/00700/00745/00745.htm#3> (2016.9.10)

A novellák egy része filozófiai problémákkal foglalkozik. Például a *Tanú* szövegében Esti Kornél a hitről beszél: „Én, mióta élek, a véletlent bámulom. Nem hiszek a végzetben. Ellenkezője vagyok a fatalitásnak. Véletlen, hogy megszülettünk, és véletlen, hogy meghalunk. Ha a létezés maga a rejtély, s a föld a titkok színpada – az ég kék zsinór padlásával és a csillagok lámpásaival – akkor a véletlen a drámai csattanója annak az ismeretlen színjátéknak, melyet játszunk.”⁵¹ Esti Kornél világnézete pesszimista, „sztoikus és szkeptikus irástudó”, ő, aki különbözik társaitól, mert erősebben tapasztalja meg és mélyebben gondolkodik helyzetük kérdéseiről: „Ott ült közöttük, hallgatta szavaik zsongását. Vonzódott hozzájuk. Ebben a zűrzavarban minden hang egy-egy billentyűt ütött meg lelkében, rokon volt mindenkivel és mindennel. Ő nem értette az életet. Fogalma se volt, miért született erre a világra. Úgy gondolkozott, hogy akinek részévé jutott az ismeretlen célú kaland, melynek vége a megsemmisülés, az minden felelősség alól föl van mentve, s jogában áll, hogy azt tegye, amit akar, például végigfeküdhét a kocsúton, és minden ok nélkül elkezdhet jajgatni anélkül, hogy különösebb megrovást érdemelne...”⁵² Az *Esti és a halál*ban tovább olvashatjuk Esti Kornél nézeteit az életről és a halálról: „Csak az él, aki minden pillanatban kész a halálra. Aki elkészült a halálra, az elkészült az életre is.”⁵³ A *Világ vége* című elbeszélésében ezt még továbbgondolja: „mi, ostobák, azért halunk meg, mert csak az életre készültünk el, és mindenáron élni akarunk. A rend, melyet magad körül látsz, voltaképp rendetlenség, s a rendetlenség az igazi rend. A világ vége pedig a világ igazi kezdete.”⁵⁴

Esti Kornél megőrizte „rég, tiszta érzéseit”, ugyanakkor állandóan játszik a szavakkal, a nyelvvel. Azt mondta magáról az *Esti Kornél* első fejezetében: „Az én stílusom még mindig nyugtalan, kócos, zsúfolt, cifra, regényes. Javíthatatlan romantikus maradtam. Sok jelző, sok hasonlat.” Az *Esti Kornél* tizenegyedik fejezetéből megtudjuk, hogy van egy dalfüzete, a címe *Gátlások és átvitelek*, amelyben megírta „egyik legfőbb művét, egy kétsoros költeményét, mely Elinornak, legutóbbi kedvesének iránta érzett tudatellöttes gyűlöletéről szól”.⁵⁵ Vannak a versben olyan rímek, amelyekről Kosztolányi ezt írta: „A költő hasonlít az alkimistához, aki lombikjában folyton főz, kotyvaszt, forral valamit, hogy aranyat találjon, s rendszerint akkor talál aranyat, amikor legkevésbé reméli, amikor teljesen felelőtlen.”⁵⁶ A fő műve pedig az *Esti Kornél éneke*, vers a versről, ars poetica, amely mindmáig az egyik legvitatottabb Kosztolányi-

⁵¹ Uo. <http://mek.oszk.hu/00700/00745/00745.htm#13> (2016.9.10)

⁵² Uo. <http://mek.oszk.hu/00700/00745/00745.htm#13> (2016.9.10)

⁵³ Uo. <http://mek.oszk.hu/00700/00745/00745.htm#5> (2016.9.10)

⁵⁴ Uo. <http://mek.oszk.hu/00700/00745/00745.htm#23> (2016.9.10)

⁵⁵ Kosztolányi Dezső: *Esti Kornél*. <http://mek.oszk.hu/00700/00744/00744.htm#11> (2016.9.10)

⁵⁶ Bori Imre: *Kosztolányi Dezső*. Újvidék, Forum könyvkiadó. 1986. 219

költemény.⁵⁷ Kiss Ferenc szerint Kosztolányi a „legfontosabbat mondja magáról”⁵⁸ ebben a versben, Király István szerint ez pedig a „legszebb Esti Kornél- írása”⁵⁹.

A költő játszik a „minden” és „semmi” fogalmaival: a „minden” számára az ifjúságot jelenti, a „semmi” pedig a férfikort. Rónay László az *Esti Kornél éneke* semmijében Heidegger-párhuzamot vélt felfedezni, eszerint nem lehetetlen, hogy Esti az első egzisztencialista hős a magyar irodalomban.⁶⁰

Az *Esti Kornél* ötödik fejezetében Kosztolányi arról beszél, hogy volt Esti Kornélnak írói társasága, akivel Budapest kávéházaiban üldögélt, ahol „csak különböző irányokhoz, iskolákhoz szító modern költők tanyáztak”: elsősorban szintetikus-ezoterikus regényekről, neoklasszikus-metapszichikus párbeszédokről és futurista versekről vitáztak.

Ez a műfaj, amelyben a hős beszél, az író pedig jegyzetel, kizárólagosan Kosztolányié. Babits Mihály szerint ez „szinte tökéletes” és a „legszebb új magyar prózaírássok sorába emelhető”. *Esti Kornéllal* Kosztolányi bátran ábrázolta a polgári élet vetületeit, és ekkor hagyott fel a prózaírással.

2.7. Kosztolányi – az esszéista és a kritikus

Életében Kosztolányit nem tartották kiemelkedően fontos kritikusként, de posztumusz kiderült, hogy kritikai életműve igen jelentős. Az író halála után pár esztendővel megjelentek *Lenni vagy nem lenni* (1940), *Lángelmék* (1941), *Ábécé* (1942), és *Ákombákom* (1943) – az írókról és az irodalomról szóló írásai –, amelyek Kosztolányinak megadták az őt megillető helyet a 20. századi magyar esztétikai gondolkodás történetében.⁶¹ Illyés Gyula szerint e tanulmányok „egységes, határozott irodalmi ízlésről és észjárásról tanúskodnak”.⁶²

Az egyik korai esztétikai programjában (1906) Kosztolányi szól a l’art pour l’art elvéről: különbséget tett az „utolsó évtizedek l’art pour l’art költészete” és a „ma művészete” között. 1910-es években a modern művésztől beszélt, az 1930-as években pedig a *homo aestheticus*ról: „A *homo moralisszal* szemben nem a *homo immoralis* áll, nem az erkölcstelen ember, mert nincs módunk eldönteni, hogy a létharcban ki az erkölcsös és ki az erkölcstelen, hanem a *homo aestheticus*, aki a tiszta boldogságot már megtalálta a szemléletben, az a legmagasabb rangú ember, aki a lélekben birtokolja a világot, akinek nincs szüksége közvetítőkre, aki magában is

⁵⁷ Uo. 220

⁵⁸ Uo.220

⁵⁹ Uo. 220

⁶⁰ Uo. 226

⁶¹ Uo. 245

⁶² Uo. 246

teljes egész, akinek erkölcse a szépség.”⁶³ A l’art pour l’art művészetszemléletében fedezte fel Kosztolányi a polgári létezés művészi kifejeződését. Kosztolányiné azt mondta, hogy az, amit férje csinál, „polgári művészet és az marad.”⁶⁴ Mert olyan korban élt, amikor a világban mélyreható társadalmi, politikai, tudományos változások mentek végbe, így Kosztolányinak az ellentéteket is be kellett hoznia a l’art pour l’art-ba. Sokat foglalkozott a stílus kérdéseivel. Az egyik írásában azt állítja, hogy a stílus a „véletlen következménye”, a másikban a stílus „maga a szükségesség” és „eleve elrendeltség”, 1913-ban pedig megállapítja, hogy „két magyar stílust ismerünk: az egyik a prédikáció, a másik a pohárköszöntő”.⁶⁵ Megkísérelte egy 1911-es írásában a költészetet elkülöníteni minden más műformától. Szerinte a költészet ott kezdődik, ahol már csak az az egyetlen lehetőség. Beszél a megváltó szavakról is, amelyek a „földi és az égi élet illata és bölcsessége”. Úgy gondolja, hogy „minden betűnek értéke van”, és, hogy „az új magyar nyelv zene”.⁶⁶ Sokat foglalkozott a költészet és a költő meghatározásaival, és gyakran módosított is rajtuk. Az 1920-as évek végén foglalta össze a véleményét a költőről: „A költő a kifejezés művésze. Hivatása az, hogy benne alaktalanul forrongó természeti erőket, melyeket értelemmel nem lehet megközelíteni, érzékletesen megformálja, minetgy létezőt teremtve a megfoghatatlanból, s ezzel a roppant munkával véget is ér hivatása.”⁶⁷ A költőnek a szavak fontosabbak, mint az élet, a szó pedig a szimbólum, a zeneiség áll költészetének középpontjában.⁶⁸

A rím kérdésével is foglalkozott, és többször hangsúlyozta: „az igazi rím nem díszítőeleme a versnek, hanem alkotóelem”. Az „új magyar irodalom aranykorának” az 1904-től 1918-ig terjedő időszakot tartja, mert „egyszerre valami egységét, kerekdedséget, szinte ünnepi lezártágot kap (...) ekkor emelkedett nálunk délszínre az impresszionista és szimbolista líra”. Sorolja a modern szellem jellemzőit is: „kigyulladnak a gázlángok, fölragyog az aszfalt és a kávéház, s mind a kettő a „városiasság jelképe”, majd a ritmus zakatolásából kihallatszik a repülőgép és a rádió zaja.”⁶⁹

⁶³ Kiss Ferenc: *Az érett Kosztolányi*. <http://mek.oszk.hu/05500/05520/05520.pdf> (2016.9.10)

⁶⁴ Bori Imre: *Kosztolányi Dezső*. Újvidék, Forum könyvkiadó. 1986. 250

⁶⁵ Uo. 251

⁶⁶ Uo. 252

⁶⁷ Kosztolányi Dezső: *Az írástudatlanak árulása*.

<http://magyar-irodalom.elte.hu/sulinet/igyjo/setup/portrek/ady/koszt.htm> (2016.9.10)

⁶⁸ 1933-ban fel is sorolta a tíz legszebb magyar szót jelentésük és zeneiségük szerint: láng, gyöngy, anya, ősz, szűz, kard, csók, vér, szív, sír.

⁶⁹ Bori Imre: *Kosztolányi Dezső*. Újvidék, Forum könyvkiadó. 1986. 258

2.8. Utolsó művei

Az utolsó versgyűjteménye az 1936-os *Számadás*, mely poétikai szempontból szintetizáló jellegű. Ebben a kötetében Kosztolányi visszatér a rímjátékokhoz. A versek fontos jellemzői még a megformáltság és a természetesség. A középpontban a halál és a szenvedés, a küzdelem a semmivel, a boldogság és a boldogtalanság áll.

A legtöbb Kosztolányi-értelmező a *Hajnali részegség* című költeményt tartja Kosztolányi Dezső utolsó költői korszaka legfontosabb versének. 1904-ben Babits Mihálynak címzett levelében azt írta, hogy Goethe *Faustja* volt – és marad – élete egyik legnagyobb élménye – a *Hajnali részegségben* végül is megírta a maga „goethei” világversét, „a vers hajnali pillanatában helyreáll az én és a világ oly régen megszűnt egysége a hétköznapi élet kicsinyességet sugalló képeinek és a természeti lét nagyszerűségei látványának két pólusa között”.⁷⁰ Mint Faust, Kosztolányi hajnalban szintén nem Istennel, hanem a természettel találkozik. Vas István a verset „lenyűgöző látomásnak”, Szauder József „nagy beteljesítő versnek”, Király István a „magyar irodalom egyik legszebb bölcséleti versének” nevezi.⁷¹

A versben megtalálható az úgynevezett „rímillúzió”, ennek példája a következő *kancsal rím*:

*Én nem tudom, mi történt vélem akkor,
De úgy rémlett, egy szárny suhant felettem
S félem hajol az, amit eltemettem
Rég gyerekkor.*

A *Hajnali részegség* utáni záró versben, az *Ének a semmirőlben*, jól láthatóvá válik Kosztolányi sztoicizmusa: a *Számadással* és a *Marcus Aureliusszal* egy bizonyos sztoikus szöveghármaszt alkot. A *Számadás* az önmegszólító vers, a *Marcus Aurelius* monológ, az *Ének a semmiről* szabályos én-vers.⁷²

1936-ban jelenik meg a leggazdagabb novelláskötete, a *Tengerszem*. E kötetnek a tartalma igen változatos, darabjai időben és poétikájukban nagyon távol esnek egymástól. Ez a kronológia az „évtizedforduló mozgósító, a tehetséget új szintekre kényszerítő-sarkalló eseményeire” mutat rá.⁷³

⁷⁰ Uo. 274

⁷¹ Uo. 275

⁷² Uo. 278

⁷³ Kiss Ferenc: Az érett Kosztolányi. <http://mek.oszk.hu/05500/05520/05520.pdf> 249 (2016.9.10)

3. A költészet fordításáról

A fordításnak nincs „definíciója”, ahogy a költészetnek sincs, de vannak különféle elméletei. A fordításelmélet története bizonyítja, hogy a fordítás változatos és viszonylagos, nincsenek határai és identitása.⁷⁴ A fordítás szükséges, többek közt azért, mert általa teremthető kapcsolat a különböző kultúrák között.

Amikor a műfordításról beszélünk, fontos kiemelni a különbséget az eredeti mű és a fordító művészi alkotása között. Míg az eredeti mű létrehozásának esetében kizárólag a saját képzeletünk segít, a szöveget pedig szüntelenül tökéletesítgetjük, a fordító munkájánál (művészi alkotásánál) más valaki fantáziájának gyümölcse áll modellként előttünk, és ahelyett, hogy tökéletesítenénk teljesen megváltoztatjuk, misztifikáljuk, és, hogy a feladatunk még nehezebb legyen, más nyelvi médiumot használunk. Arról, hogy a fordítás mesterség vagy művészet, amelyhez tehetség szükséges, sok esszé és tanulmány született már, ami pedig a költészetet illeti, sokan szigorú követelményt állítanak fel: a verseket költő fordítsa.⁷⁵

Példaként most a magyarról a horvatra való fordítást mutatjuk be. A versek fordításánál a fordítónak gyakran kompromisszumot kell kötnie, és az eredetit nem ritkán kénytelen megváltoztatni, szépíteni, gyakran „eltorzítani”, mivel a célnyelvben nincsen ekvivalens idióma, frázis, szó. A költészet nem engedi a szavak fordítását frázisokkal, mert azokkal könnyen a verssorok hosszabítását vagy rövidítését érnénk el, megzavarja a ritmust és a tartalmat, a sor pedig – akármennyire is kötődik az előzőhöz vagy a következőhöz – mégis egység, és annak kellene maradnia a másik nyelven is.⁷⁶

Annak ellenére, hogy Horvátország és Magyarország történelmileg, kulturálisan, politikailag hasonló helyzetben volt és van, a magyar költészet eredetéről keveset tudunk, de még magát a költészetet sem ismerjük eléggé. Egy nép költészetét nem csupán néhány kiemelkedő szerző műveinek összessége adja és alakítja. A költészet nem fénykép, vagy krónika, de mégis megtaláljuk benne a kor leghűségesebb lenyomatát, amelyben született. A költészet egy nép, nemzet, ország szinte teljes kulturális, politikai, gazdasági és társadalmi történetét magában foglalja: megtalálhatunk benne mindent, amit egy történész nem tud megfigyelni.⁷⁷ Egy nép költészete maga a nép, nem csupán etnográfiai és etnológiai adatok gyűjteménye. A költő a saját népének tagjaként az ő sikereinek is dicsőítője és kritikusa is egyben. Minél kisebb a nép, minél nehezebb körülmények között él és minél viharosabb a

⁷⁴ Józán Ildikó: *Mű, fordítás, történet*. Budapest, Balassi kiadó, 2009. 8

⁷⁵ Čolaković Enver: *Zlatna knjiga mađarske poezije*. Zagreb, Nakladni zavod Matice hrvatske, 1978. 6

⁷⁶ Uo. 6

⁷⁷ Uo. 7

történelme, annál egyedibb és zártabb a költészete, de pontosan ezzel válik az európai és világirodalom elválaszthatatlan részévé.⁷⁸

Hogyha történelmi és irodalmi szempontból nézzük a magyar irodalom fejlődését, és figyelembe vesszük a tényt, hogy a magyar szintaxis és morfológia alapjaiban különbözik minden más újlatin, germán, vagy szláv nyelvtől, rádöbbenünk, hogy mennyi erőfeszítés és tehetség kellett ahhoz, hogy ilyen, századokon átívelő, figyelemre méltó irodalmat hozzon létre.⁷⁹

⁷⁸ Uo. 8

⁷⁹ Uo. 10

4. Az *Esti Kornél énekének* fordítása és lehetséges interpretációja

Ez a fejezet Kosztolányi *ars poetica*i művének, az *Esti Kornél énekének* fordításával foglalkozik, azzal a versével, amely összegez magában mindent, amiről Kosztolányi írt és mindent ami maga Kosztolányi. A vers szubjektuma – Herman Hesse Harry Halleréhez hasonlóan – az emberi személyiség rétegzettségét reprezentálja.

Ezt a költeményét, amelynek címe visszautal az *Esti Kornél* novellák „különös érzékenységgel, fantáziával és iróniával megformált” hősére, 1933-ban írta. Heller Ágnes szerint az *Esti Kornél éneke* a „dekadens öntetszelgés igazolása”, Szauder József szerint a „megfegyvelmezett játékosság ars poeticája”, Rónay György szerint „nagyyszerű, bátor ének” és „játékos-keserű ars poetica”, mert Kosztolányi arról ír, milyen legyen a vers, ha a költő, amikor a költészet és a valóság között választania kell, a költészetét választja.⁸⁰

*

Az első kérdés: lehet-e verset egyik nyelvből a másikra fordítani? Kosztolányi szerint nem, de a lehetetlenség nem azt jelenti, hogy minden fordított szöveg sikertelen, és ezzel a fordítás gyakorlatáról történő lemondást implikálná, hanem azt jelzi, hogy: „az eredeti és fordítás közötti azonosság korlátai egyben az irodalmiság egy újabb megnyilatkozásának határtetületeit mutatják”.⁸¹ A *Nyugat* tizennyolcadik számában megjelent *Holló*-fordításának előszavában Kosztolányi arról értekezik, hogy a műfordítás egyáltalán jogosult-e. Szerinte, ha elismerjük a műfordítás jogosultságát, akkor nem lehet és nem szabad a műfordítótól betű szerinti hűséget követelni, „mert a betű szerint való hűség hűtlenség”.⁸²

A második kérdés: hogyan lehet jól átadni egy idegen nyelvű szöveget? Természetesen, az embernek a nyelvet, amelyből és amelyre fordítani akar, alaposan ismernie kell, de gyakran megtörténik, hogy megjelennek olyan fordítók is, akik sem az egyik sem a másik nyelvet nem ismerik kellő szinten. A fordítónak „oly kész tehetséggel kell bírni, hogy mindenik gondolatnak, mindenik szóéjtésnek érdemét, a dolgoknak mivoltához képszet, ízzenként meg tudja határozni, nehogy azoknak választásában tudatlanságát vagy gondatlan restségét árulja el; egyszóval: jó ízlésének kell lenni.”⁸³ A fordítónak nem szabad az eredeti íráshoz sem hozzáadni, sem pedig abból elvenni. Ez nagyon nehéz, mert a nyelvek matériája különböző és minden nyelvben találunk olyan kifejezéseket, neveket, melyeket nem lehet egy másik nyelvre lefordítani. Kosztolányi összehasonlítja a műfordítást a képzőművészettel: „...a szobrász másképp oldja meg

⁸⁰ Bori Imre: *Kosztolányi Dezső*. Újvidék, Forum könyvkiadó, 1986. 220

⁸¹ Józán Ildikó: *Mű, fordítás, történet*. Budapest, Balassi kiadó, 2009. 128

⁸² Kosztolányi Dezső: *A Holló* (Válasz Elek Artúrnak). In: Józán Ildikó: *Mű, fordítás, történet*. Budapest, Balassi kiadó, 2009. 256

⁸³ Batsanyi János: A fordításról. In: Józán Ildikó (szerk.): *A műfordítás elveiről*. Budapest, Balassi kiadó, 2008. 32

a feladatát, hogyha márványból, vagy terrakottából, vagy fából kell megmintázni egy alakot. Az anyagszerűség változtatást parancsol rá, és a szobron mindig ketten dolgoznak: a szobrász és maga az anyag. Ilyen munka a műfordítás is. Egy szobrot kell más anyagból megformálni, vagy egy zenedarabot kell más hangnembe transzponálni, más hangszerre átírni.”⁸⁴

Egyik lehetőség a fordításban a szóról szóra fordítás, de ezt a műfordítás esetében semmiképp sem követhetjük a nyelvek különbsége és kulturalis beágyazottsága miatt. A szó szerinti fordítás és a szépség többnyire ellenségek.

Ha a műfordításról beszélünk, akkor szükséges hangsúlyozni a különböző kultúrák és nyelvek megfeleltetését. Az olasz filozófus Francesco Algarotti a 18. században az anyanyelv primátusát hangsúlyozta, mert szerinte „a nyelvekből fakadó gondolkodásmódokat csak az anyanyelvünkön érthetjük meg igazán”.⁸⁵ Amikor a fordítónak forrásnyelvről anyanyelvére mint célnyelvre kell fordítania egy szöveget, igyekeznie kell hogy saját dekódolása után az információvesztés minél kisebb legyen, de tudatában kell lennie annak is, hogy az anyanyelvünk meghatározza a gondolkodásunkat. Nagyon fontos a műfordító számára, hogy kapcsolatot tudjon teremteni a forrásnyelvi és a célnyelvi kultúra és gondolkodásmód között.⁸⁶

Kosztolányi is több írásában foglalkozott a magyar és az idegen nyelvek viszonyával, valamint az anyanyelvi és idegen nyelvi kifejezésmódok lehetőségeivel. A *magyar nyelv* című írásában arról értekezik, hogy a magyar nyelv „határtalan és szabad, korlátlan terület, ahol alkotni, játszani és táncolni lehet.”⁸⁷

Rába György költő, író és műfordító pedig a következő kérdést teszi fel: „Hogyan lehet visszaadni hangot és jelentést egy másik nyelvben, ahol ugyanazokhoz a hangokhoz más jelentés, vagy ugyanahhoz a jelentéshez más hangcsoport tartozik?”⁸⁸ De nem új ez, már Dante is eltöprengett rajta: „Tudja meg mindenki, hogy versben írt költői mű nem ültethető át a saját nyelvéről más nyelvre anélkül, hogy meg ne törjön minden édesége és harmóniája”.⁸⁹

Már a vers kezdetén, a címnél, beleütközünk az első fordítási problémába, inkább a magyar és a horvát nyelv közötti különbségből adódó kérdésbe: a magyar nyelvben a vezetéknevet mindig az első helyen írjuk, a személynevet pedig a második helyen. A horvát

⁸⁴ Kosztolányi Dezső: *A Holló* (Válasz Elek Artúrnak). In: Józán Ildikó (szerk.): *A műfordítás elveiről*. Budapest, Balassi kiadó, 2008. 256- 257

⁸⁵ Barna László: Szabó Lőrinc fordítói elvei a német nyelvből fordított próza alapján. <http://docplayer.hu/4755118-Barna-laszlo-szabo-lorinc-forditoi-elvei-a-nemet-nyelvbol-forditott-prozai-alapjan-bevezetes.html> 48 (2016.9.10)

⁸⁶ Barna László: Szabó Lőrinc fordítói elvei a német nyelvből fordított próza alapján. 49 <http://docplayer.hu/4755118-Barna-laszlo-szabo-lorinc-forditoi-elvei-a-nemet-nyelvbol-forditott-prozai-alapjan-bevezetes.html> (2016.9.10)

⁸⁷ Kosztolányi: *A magyar nyelv*. In: Józán Ildikó: *Mű, fordítás, történet*. Budapest, Balassi kiadó, 2009. 122

⁸⁸ Rába György: *A szép hűtlenek*. In: Józán Ildikó (szerk.): *A műfordítás elveiről*. Budapest, Balassi kiadó, 2008. 366.

⁸⁹ Uo.

nyelvben ez nem így használatos, tehát a sorrendet kellett megváltoztatnom, így a cím így hangzik: Pjesma Kornéla Estija. Amikor az idegen neveket horvát nyelvre fordítjuk, azok írása nem változik, ezért Kornél Esti nevében marad a diakritikus jel az 'é' betűn – ez talán nem látszik fontosnak, de a horvát olvasóknak, akik nem ismerik a magyar nyelvet, okozhat kisebb problémákat a kiejtésnél.

A vers indító sora felszólító módban van, amely mindvégig meg is marad:

*Indulj dalom,
bátor dalom,
sápadva nézze röptöd,
aki nyomodba köpköd:
a fájdalom.*

Ez ellentétben áll a vers további tartalmával és Kosztolányi korábbi vélekedésével, mert tudjuk hogy nem fogadta el Ady messianisztikus stílusát. Kosztolányi kifejezésmódja ezért nem prófétai, erkölcsi vagy politikai, hanem esztétikai árnyalatú. Ami itt lényeges, hogy a költő minden gondolatát és érzését műveinek kell hordoznia, a műalkotás pedig nem élhet más kifejezésformák árnyékában. Az alkotás, a mű eredetisége abszolút kell legyen, „a szó legteljesebb értelmében, amely eredendőséget, eloldozottságot, korlátozatlanságot, határtalanságot jelent. A mű eredetiségét, mű-vészi értékét semmi más nem helyettesítheti, pótolhatja vagy nem alapozhatja meg”.⁹⁰ Ez jellemzi Kosztolányi egész írásművészetét, erről írt Babits Mihály is az *Esti Kornélról* szóló kritikájában: „A kötet legmélyebb témája Kosztolányinak, az írónak, állásfoglalása irodalommal és élettel szemben. Az író minden érdeklődése, egész a nyelvészeti és tudományos kíváncsiságokig, helyet kap itt; a novellák között kettő is van, mely voltaképp burkolt nyelvészeti elmélkedés. De alig kap helyet valami, aminek ne lenne köze az irodalomhoz. Az író a szavak izgatják; az írás izgatja; s a világ, mint az irodalom anyaga, tárgya, vagy ellensége.”⁹¹

Ami a fordítást illeti, az igazi probléma az első versszakban jelentkezik a birtoklásnál, amelyet a magyar nyelvben a birtokos személyrag használatával jelöljük: „indulj dalom/bátor dalom”. Látható, hogy a magyar nyelvben ez csak egy szó – a „dalom” – horvát nyelven pedig

⁹⁰ Ungvári-Zrínyi Imre: Esti Kornél éneke. *Látó*, 2010/12. <http://epa.oszk.hu/00300/00384/00088/1871.htm> (2016.9.10)

⁹¹ Babits Mihály: Könyvről könyvre. *Nyugat*, 1933/12. <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00559/17486.htm> (2016.9.10)

két szót kell használnunk: „dalom- moja pjesma”. Ez megváltoztatja a szavak számát a verssorban, de a versszak ritmusát is: „indulj dalom – kreni, moja pjesmo”. A másik lehetséges megoldás az hogy, csak egy szóval fordítunk: „indulj dalom – kreni pjesmo”, mivel feltételezhető, hogy az olvasó már a vers címéből tudja kié a vers – Estié.

A „röptöd” szó „repülés” – t jelent, de a formája egy kicsit furcsának tűnt. Van néhány személyragos főnév, melynek egyes szám 3. személyű (s egyúttal szótári) alakja egybeesik egy tőszóval (esetleg tőszóvá vált eredeti személyragos főnévvel).⁹² Ide tartozik a „röpte” is, amely a személyragos „röpté” – ből vált ki; ragozásban mégis elkülönülnek: röptöm, röptöd, repülésem stb.

A másik probléma a felszólító mód fordításánál jelentkezik. Mint a birtoklás fordításának esetében, itt is két szó szükséges a horvát nyelvben – „nézze” – „neka gleda”, tehát a harmadik verssor a horvát nyelvben öt szót tartalmaz, az eredetiben csak hármat. Ezt nagyon megváltoztatja a vers ritmusát.

Az egész versben feltűnően sok rím van, de már az első versszak fordítása után látszott, hogy nagyon nehéz, akár lehetetlen is, megőrizni a rímekeket a célnyelvben az értelem változása nélkül.

A fordításom tehát:

Indulj dalom,

bátor dalom,

sápadva nézze röptöd,

aki nyomodba köpköd:

a fájdalom.

Kreni moja pjesmo,

hrabra moja pjesmo,

blijedeći neka gleda tvoj let,

onaj koji u tvoj trag pljučka:

bol.

A második versszakban a „kerengeni” szó a probléma forrása, mert régies forma. A szótárban azt találjuk, hogy ma a „kering” szót használja a magyar nyelv, aminek jelentése „körbe járni”.⁹³ Ebben a versszakban Kosztolányi kifejezésre juttatja nihilizmusra hajló világképét „légy mint a minden, te semmi”. Itt találjuk a „semmi” motívumát, ami írásaiban nagyon fontos szerepet játszik. A vers azt sugallja, „hogy a művészet tiszta élményszerűség, megjelenítő erejének eredetiségével, elevenségével, gyors átalakulásaival, csapongásával

⁹² Elekfi László: Homonimák felismerhetősége toldalékos alakok alapján. *Magyar nyelvőr.*

<http://www.c3.hu/~nyelvor/period/1242/124202.htm> (2016.9.10)

⁹³ http://wikiszotar.hu/wiki/magyar_ertelmezo_szotar (2016.9.10)

mindent megérintő erejével az embert szüntlenül ámulatba ejtő, lenyűgöző folyamat, teremtőerő”.⁹⁴

A fordítás:

*Az életem, a szintem,
a fénybe kell kerengni,
légy mint a minden,
te semmi.*

Na životu, na razini,
u svijetlo se treba okretati,
budi kao sve,
ti ništa.

A harmadik versszak fordítása kicsit bonyolultabb volt. Megfigyelhetjük, hogy sok szónak van az általános jelentése mellett átvitt jelentése is, ami megnehezíti a fordítást, ezért nehéz volt ezekre a horvát nyelvben az ekvivalenseket találni. Egyik ilyen szó a „fű-fa”, amelynek az általános, régies jelentése „mindenféle növény”, de átvitt értelemben „mindenféle dolog” vagy „mindenki válogatás nélkül; bárki, aki csak szóba jöhet”.⁹⁵

Ebben a versszakban van néhány összetett vagy újonnan alkotott szó, de tudjuk, hogy Kosztlányinak és Estinek a szójáték és az eredetiség nagyon fontos volt. Például „ki-nem-beszélő” vagy „meg-nem-alló”. A szokatlan összetételeket nehéz lefordítani horvát nyelvre, mert újat kell alkotni helyettük, „másikat, amely vele lélekben, zenében, formában mégis azonos, hamisat, amely mégis igaz”⁹⁶, de van néhány megoldás: titkát ki-nem-beszélő: „(onaj) koji ne izgovara tajne” – „neizricatelj tajne” – vagy csak „čuvar tajne”. A „meg-nem-álló” fordításban hasonló: „(onaj) koji ne staje/ne zastajkuje”. Ez a versszak emeli „a költőt minden valóság, igazság, hamisság s a halálos fájdalommal terhes élet fölé, amelyeket művészete csakis a virtuozitásnak ezen a színvonalán képes integrálni”.⁹⁷

*Ne mondd te ezt se, azt se,
hamist se és igazt se,
ne mondd, mi fáj tenéked,
ne kérj vigaszt se.*

Ti nemoj reći ni ovo, ni ono,
ni laž, ni istinu,
nemoj reći, što te boli,
ne moli ni utjehu.

⁹⁴ Ungvári-Zrínyi Imre: *Esti Kornél éneke. Látó*, 2010/12. <http://epa.oszk.hu/00300/00384/00088/1871.htm> (2016.11.22)

⁹⁵ Uo.

⁹⁶ Kosztlányi Dezső: *A Holló* (Válasz Elek Artúrnak). In: Józán Ildikó (szerk.): *A műfordítás elveiről*. Budapest, Balassi kiadó, 2008. 257

⁹⁷ Ungvári-Zrínyi Imre: *Esti Kornél éneke. Látó*, 2010/12. <http://epa.oszk.hu/00300/00384/00088/1871.htm> (2016.11.22)

*Légy mint a fű-fa, élő,
csoda és megcsodáló,
titkát ki-nem-beszélő,
röpülő, meg-nem-álló.*

Budi kao sve i svatko, živ,
čudo i onaj koji se čudi,
koji ne izgovara tajne,
koji leti, koji ne staje.

Az egész versből, de különösen a harmadik versszakból következtethetünk arra, hogy az *Esti Kornél éneke* az élet és az irodalom szétválasztásának gondolatára esküszik: a vers legyen vers, az élet maradjon az, ami: élet.⁹⁸

A negyedik versszakban a szó, amely problémát okozott a „fölhám” volt. Ismert, hogy a „felhám” a bőrnek a legfelső rétege, de nehéz volt eldönteni milyen kapcsolatban áll a „fölhám” a „bölc kéj”-jel: „légy az, ami a bölc kéj fölhámja”. A versinterpretáció lehetőségeiről Kosztolányi a *Tanulmány egy versről* című írásában tesz javaslatokat. Ami lényeges, hogy „az értelmezendő szöveget kell az értelmezés elsőrendű tárgyának tekinteni, és nema a szerző életéből kiindulva eljutni a szöveghez”.⁹⁹ Az immanencia, a szöveg értelmezése az első lépés a jó fordítás irányában.

Az egyik interpretációt Ungvári-Zrínyi Imre adta: a költő „teremt kapcsolatot mindennel, ami útjába kerül, és röptét nem akadályozza a felszínen túlra tekintés, a transzcendencia kényszere. Megteheti, hiszen költői, művészi önkifejezésként eleve olyan valóságot hordoz, amelynek Max Scheler kifejezésével élve, lényegéhez tartozik, hogy „látszatként létezik”.¹⁰⁰

A fordítás:

*Légy az, ami a bölc kéj
fölhámja, a gyümölcshéj
remek ruhája, zöld szín
fán, tengeren a fölszín:
mélységek látszata.*

Budi ono, što je razborite naslade
pokrov, voćne kore
izvorsna haljina, zelena boja
na drvetu, na moru površina:
privid dubine.

A „csoda” és a „megcsodáló” szavak azonos töve a rejtélyességre utal: az ember az egyetlen szellemi lény, „azaz összeegyeztethetetlen tényezők szülötte: csoda, aki egyszer mind

⁹⁸ Bori Imre: *Kosztolányi Dezső*. Újvidék, Forum könyvkiadó, 1986. 221

⁹⁹ Józán Ildikó: *Mű, fordítás, történet*. Budapest, Balassi kiadó, 2009. 122

¹⁰⁰ Ungvári-Zrínyi Imre: *Esti Kornél éneke. Látó*, 2010/12. <http://epa.oszk.hu/00300/00384/00088/1871.htm> (2016.9.10)

képes megcsodálni is mindent, ami hozzá hasonlóan példátlan, egyedi, megmagyarázhatatlan”.¹⁰¹ Ez az ötödik versszakhoz kapcsolódik, amelyben Kosztolányi a mellett foglal állást, hogy a vers is ilyen terjedelmes és erőteljes emberi szellem, amely mindent képes elérni. Az általan javasolt fordításból is látható, hogy a műfordítás „művészi munka, kompromisszumok sorozata, sok kompromisszum legügyesebb megoldása”.¹⁰²

A fordítás:

*No fuss a kerge széllel,
cikázva, szerteséjjel,
ki és be, nappal-éjjel,
s mindent, mi villan és van,
érj el.
Tárgyalj bolond szeszéllyel,
komázz halál-veszéllyel,
s kacagd ki azt a buzgót,
kinek a mély kell.*

A sada trči s nerazoritim vjetrom
vijugajući, širom na sve strane,
van i unutra, danju i noću,
i sve, što bljeska i je,
postigni.
Pregovaraj s ludom ćudi,
kumuj sa smrtnom opasnošću,
i ismij onog revnog,
kome je potrebna dubina

Átvitt értelmével sok szó arra buzdít minket, hogy a verset többféleképpen olvassuk: felületesen és felszínesen, vagy a versben elmélyedünk, és elgondolkozzunk, hogy mi is rejtezik abban a „mélyben”. Így a versnek több interpretációja lehet, az olvasó a hangulatától függően minden olvasásnál másképpen értelmezheti azt. A hatodik versszakban egy ilyen „többrétegű” szó a bűvár, amely általános jelentése mellett, az „elmélyedő személy”-t is jelenti, aki a szóban forgó területtel, meghatározott kutatással elmélyülten foglalkozik.¹⁰³ A versben itt stílusváltást és polemikus részt találunk: a költő kérdez, és az ironia és a gúny hangján válaszol, „elmarasztalva erőltetett vonzódásukat a „mélység”-hez”. A bűvár képével és szójátékokkal üzen a költő, „hogy a komolykodó, tartalom-hajszoló törekvéstől olykor elválaszthatatlan az esetlenség.”¹⁰⁴ A bűvár a mélységet reprezentálja, s Kosztolányi a remekmű mélységről így értekezik: „Minden remek-

¹⁰¹ Uo.

¹⁰² Kosztolányi Dezső: *A Holló* (Válasz Elek Artúrnak). In: Józán Ildikó (szerk.): *A műfordítás elveiről*. Budapest, Balassi kiadó, 2008. 257

¹⁰³ http://wikiszotar.hu/wiki/magyar_ertelmezo_szotar (2016.9.10)

¹⁰⁴ Ungvári-Zrínyi Imre: Esti Kornél éneke. *Látó*, 2010/12. <http://epa.oszk.hu/00300/00384/00088/1871.htm> (2016.9.10)

mű mélysége hasonlatos a tengeréhez, melyet csak a felületen észlelünk, vagy inkább sejtünk, a ragyogó fölszínen, a türemlő, játékosan-illanó hullámokon, melyek roppant titkok fölött könnyedén gördülnek tova és dalolnak.”¹⁰⁵

*Mit hoz neked a bűvár,
ha fölbukik a habból?
Kezében szomorú sár,
ezt hozza néked abból.*

Što donosi tebi ronilac,
ako izbija iz pjene?
U ruci mu tužno blato,
to donosi tebi iz toga.

A vers e részére Babits Mihály reagált a *Atlantisz. Egy világ amely lemosdotta az életet* című írásában, amelyben arról szól, hogy Kosztolányi tőle vette az egész vers hangulatát: „Sajnálom, hogy Kosztolányi szintén félreértette múltkori írásomat; de örülök, hogy *Ars Poéticáját* maga is olyannak látja, amilyennek én jellemeztem, s versével mindenben igazat ad kritikámnak. Kár, hogy ő nem olyan türelmes a magáétól eltérő *Ars Poéticák* iránt, mint én vagyok az övével: ő harcra száll a mélység és tartalom ellen. „Mit hoz neked a bűvár” – kérdi – „ha fölmerül a habból? Kezébe szomorú sár, ezt hozza néked abból”. Kosztolányi téved. A bűvár nem sarat szokott fölhozni kezében – hanem gyöngyöt és elsüllyedt kincseket.”¹⁰⁶

A hetedik versszakban a szó „botol” okoz problémát, mert ez egy régies alak, amely most „botlik”-ot jelent: lábával haladás közben meginog, vagy átvitt értelemben hibát, tévedést követ el, erkölcsi ballépést tesz.¹⁰⁷ Véleményem szerint a legjobb megoldás a horvát nyelven „spoticati se”. A második szó, amely problémát okozott az „üvegszem”. Mire gondol a költő: csak az üvegből készített szemre, vagy talán a homályos fényű emberi szemre? Itt a második jelentés tűnik adekvátabbnak, amelyet horvátul „tamno oko” lefordíthatunk. „A szavak és képek megválasztásából jól érezhető, hogy Kosztolányi itt a szellemi tartalmat és morális tartást igénylő költészetet támadja.”¹⁰⁸

Probléma az „oly nagy a képe” szintagmánál is jelent meg. A szó szerinti fordítás horvátul így hangzik: „tako mu je velika slika”, ám ennek a szó szerkezetnek valójában átvitt értelme van: „tako je umišljen”. Itt a második megoldás adekvátabb, mert a bűvár a mélységet reprezentálja, tehát az átvitt értelme horvátul is jobban hangzik; szó szerinti fordítással értelmetlen mondatot kapunk.

¹⁰⁵ Bori Imre: Esti Kornél éneke. http://adattar.vmmi.org/cikkek/13258/hid_1985_10_05_bori.pdf (2016.11.22)

¹⁰⁶ Babits Mihály: Könyvről könyvre. *Nyugat*, 1933/ 13–14. <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00560/17525.htm> (2016.9.10)

¹⁰⁷ http://wikiszotar.hu/wiki/magyar_ertelmezo_szotar (2016.9.8)

¹⁰⁸ Ungvári-Zrínyi Imre: Esti Kornél éneke. *Látó*, 2010/12. <http://epa.oszk.hu/00300/00384/00088/1871.htm> (2016.9.8)

A versszak fordítása:

*Semmit se lát, ha táncol
fényes vizek varázsa,
lenn nyög, botol a lánctól,
kesztyűje, mint a mázsa,
fontoskodó-komoly fagy
dagadt üvegszemébe.
Minden bűvárnak oly nagy
a képe.*

Ništa ne vidi, ako pleše
svijetlih voda čar,
dolje stenje, spotiče se o lanac,
rukavica mu, teška,
važan-ozbiljni mraz
nabujava u tamno oko.
Svaki ronioc je tako jako
umišljen.

A nyolcadik versszak fordítása okozta a legnagyobb problémát, mert szójáték szerepelt benne, és sok olyan szó is, amelynek nincs megfelelő ekvivalense a horvátban. A szójáték, vagy a paronomázia uralkodik a költészetben, és a költészet per definitionem fordíthatatlan. Csak alkotó áttétele lehetséges.¹⁰⁹

Mivel már kezdetben látható, hogy lehetetlen megtartani a rímet a horvát nyelvben, ebben a versszakban a szó szerinti fordítás lehetne megoldás, annak ellenére, hogy ez messze nem a legjobb megoldás – ha egyáltalán megoldás. Kosztolányi Dezső szerint is lehetetlen verset egyik nyelvről a másikra fordítani, mert a fordító két nehézség közt tétovázik: valahogy módot kell találnia, hogy az eredeti értelmi és zenei követelményeinek eleget tegyen, mert a szavak a versben nemcsak a fogalmakat jelölnék, hanem zenei értékek hangjegyei is. Ezt hangsúlyozta az *Ábécé a fordításról és fordításról* címmel megjelent tanulmányában: „Désir helyett értelmi fordítása tehát vágy, de zenei fordítása inkább ez lehetne: vezér. E két nehézség közt tétováz az, aki idegen verset akar átültetni”.¹¹⁰ Az is fontos, hogy aki műfordítással foglalkozik, minél több mély ismerettel rendelkezzen az adott nyelvek minden szintjéről a fonetikától a szintaxisig – és még tovább, és hogy minél teljesebben értse és érezze az eredeti szöveget.

A nyolcadik versszakban, az első négy verssorban a költő oximoront használ, retorikai-stilisztikai alakzatot, amely egymást kizáró, egymásnak ellentmondó fogalmakat foglal szoros gondolati egységbe. Általában jelzős szerkezetben jelenik meg mint ellentét a jelző és a jelzett szó között, de gyakorta ellentétes fogalmak összekapcsolásaként is: sekély mélység/mély sekélység/tömör hígság/komor vígság. Sok hangutánzó szót is használ itt Kosztolányi: hörgő, csörgő, zsongít, elcsitít. Babits Mihály szerint „Kosztolányinál minden a formában van, szinte a

¹⁰⁹ Szegedi-Maszák Mihály: *Megértés, fordítás, kánon*. Pozsony, Kalligram, 2008. 211

¹¹⁰ Uo. 213

legkülsőbb formában, stílusban és szavakban. Művészete épp abból áll, ahogyan a semmiséget naggyá teszi, a banalitást érdekessé, az ízetlent zamatossá, pusztán a stílus, a nyelv eszközeivel.”¹¹¹

Az élete utolsó éveiben lett a testi fájdalmak nagy énekese, mert 1933-ban mutatkoztak nála a rák első jelei. Ebben a versszakban, ennek megfelelően, sok naturalista kép van, amelyek a testi fájdalommal kapcsolhatók össze: seb, vérző-heges, halál-arc, kín stb.

A versszak fordítása:

*Jaj, mily sekély a mélység
és mily mély a sekélység
és mily tömör a hígság
és mily komor a vígság.
Tudjuk mi rég, mily könnyű
mit mondanak nehéznek,
és mily nehéz a könnyű,
mit a medvék lenéznek.
Ó, szent bohóc-üresség,
szíven a hetyke festék,
hogy a sebet nevéssék,
mikor vérző-heges még
ó, hős, kit a halál-arc
rémétől elföd egy víg
álarc,
ó, jó zene a hörgő
kínokra egy kalandor
csörgő,
mely zsongít, úgy csitít el,
tréfázva mimel,
s a jajra csap a legszebb
rímme.*

Jao, kako je plitka dubina
i kako je duboka površnost
i kako je gusta rijetkost
i kako je sumorno veselje.
Znamo odavno, što je lagano
a teškim nazivaju,
i kako je teško lagano
što medvjedi gledaju s visoka.
Ah, sveta lakrdijaška praznino,
na srcu ti obijesne boje,
da ti rane nasmijavaju,
dok još krvare ranjeni
Ah, junak, koji od straha od
smrtnog lica uzima jednu sretnu
masku,
jao, dobra je glazba za promukle
muke pustolovno
zvono,
koja zuji, tako utihne,
pravi se šaleći se,
i jaukanjem udara s najljepšom
rimom.

¹¹¹ Lengyel András: *Genézis és kompozíció viszonya az Esti Kornél-ban.*
<http://www.forrasfolyoirat.hu/0006/lengyel.html> (2016.11.22)

A kilencedik versszakban a „céda” szó fordítása okozhat gondot. Az értelmező szótárban a következő jelentést találjuk „erkölcstelen nő vagy férfi, aki szexuálisan kicsapongó életet él”.¹¹²A szó lehet melléknév is. Itt a „céda életet” horvátul a „nemoralan život“-ot jelenti. Nehéz volt a „meredt” szó is. Feltételeztem hogy, a „mered” igéből származik, amelynek jelentése a horvátban „stršati”. Lehet a melléknév is, amelynek a jelentése horvátul „ukočen”: ez jobban tűnik horvát nyelvben, mert a „rest”- „lijen” és „meredt”-„ukočen” valamilyen logikai kapcsolatot van.

A költő furcsa logikai kapcsolatot teremt a szavak között, tehát az „únt anyag” okozta a fordítási/értelmi problémát. Az olvasó kérdezheti magától mi az „únt anyag”: a beteg test, a fáradt lélek, az élet? Látható, hogy a költő távol áll az egyszerűségtől és a „kevés dísz, kevés szó” elvétől, és nem akarja a klasszikusokat utánozni: „Az én stílusom még mindig nyugtalan, kócos, zsúfolt, cifra, regényes. Javíthatatlan romantikus maradtam. Sok jelző, sok hasonlat.”¹¹³ E versszak másik fele nem hangzik jól horvátul, ha szóról szóra fordítunk.

*A céda életet fessd,
azt, ami vagy te, tettesd,
királyi ösztönöddel
ismersz-e még felettest?
Az únt anyag meredt-rest
súlyát nevetve lökd el,
s a béna, megvetett test
bukásait a szellem
tornáival feledtesd.*

Nemoralan život naslikaj,
to, što ti jesi, pravi se,
kraljevskim nagonom,
poznaješ li još nadređenog?
Dosadna materija lijeno ukočena
smijući se težini odgurni,
i paraliziranog, prijezirnog tijela
padanja duhovnim
vježbama zaboravi

A másik megoldás sokkal jobbnak tűnik, mivel nem szóról szóra követi az eredeti szöveget és így sokkal jobban hangzik a horvátban:

*Az únt anyag meredt-rest
súlyát nevetve lökd el,
s a béna, megvetett test
bukásait a szellem
tornáival feledtesd.*

Težinu dosadne lijeno ukočene
materije smijući se odgurni,
i padove paraliziranog,
prijezirnog tijela duhovnim
vježbama zaboravi.

¹¹² http://wikiszotar.hu/wiki/magyar_ertelmezo_szotar (2016.9.8)

¹¹³ Bori Imre: *Esti Kornél éneke*. http://adattar.vmmi.org/cikkek/13258/hid_1985_10_05_bori.pdf (2016.11.22)

A kilencedik versszak azt javasolja, hogy egyensúlyt kell elérnünk a földi és a szellemi élet között, és hogy a morális bukásokból szellemi felemelkedéssel és imával kell lábra állnunk. Ez közvetlenül a tizedik versszakhoz kapcsolódik, amelyben a költő az Istenhez imádkozik, mivel váratlanul az *Isten engem úgy segéljen* formulából egy részt idéz. Csupán az „isten engem“ szókapcsolatot használja, segéljen nélkül, amely megnehezíti a fordítást, mert „bože meni“ horvátul nem hangzik jól, tehát itt az egyik megoldás, hogy hozzáadjuk a „segéljen” részt is. Felvetődhet a kérdés, nem habozik-e a költő, hogy kell-e neki Isten segítsége vagy sem, s vajon ezért nem fejezi be a formula sorát.

*Hát légy üres te s könnyű,
könnyű, örökre-játszó,
látó, de messze-látszó,
tarkán lobogva száz szó
selymével, mint a zászló,
vagy szappanbuborék fenn,
szelek között, az égben,
s élj addig, míg a lélek,
szépség, vagy a szeszélyek,
mert – isten engem – én is,
én is csak addig élek.*

Pa ti budi prazna i laka,
laka i vječno zaigrana,
koja vidi, ali daleko vidljiva,
šaroliko vijoreći sto riječi
sa svilom, poput zastave,
ili mjehurića od sapuna gore,
među vjetrovima, na nebu,
i živi do tad, dok i duša,
ljepota ili čudi,
jer – bože pomози mi – i ja,
i ja samo do tad živim.

Ezzel a versszakkal a költő a gyermekkorába tér vissza, amikor minden olyan volt, mint a dal: könnyű, örökre-játszó, szappanbuborékokkal az égben. Míg az előző versszak tele van fájdalommal, itt az író úgy dönt, hogy a fájdalom ellenében is élni fog, ameddig csak a szépség létezik, amelyet a gyermekkori képek és az írói ihlet testesít meg, és szinte esküszik/fogadkozik, hogy nem fog tovább élni.

Az utolsó versszakban az első verssor fordítása okozhat gondot, mert a költő a két ellentétes szó között teremt kapcsolatot: „mély”- duboko és „föle”- iznad. A szóról szóra fordítás természetesen nem működik:

*Menj mély fölé derengni,
burkolva, játszi színben,*

Idi iznad dubine svitati,
skrivajući se, u razigranoj boji,

*légy mint a semmi,
te minden.*

budi kao ništa,
ti sve.

A másik megoldás jobb, tekintettel arra, hogy az ég, ahol a nap „dereng” kék színű és a mélységet ábrázolja, tehát a költő felszólítja dalát, hogy menjen a mély fölé – távol az égre. Itt a „föle”-t horvátra főnévvel fordíthatjuk „visina”- magasság, mert az „ég”, ahova a dal megy, a magasságot jelképezi.

*Menj mély fölé derengni,
burkolva, játszi színben,
légy mint a semmi,
te minden.*

Idi daleko u visinu svitati,
skrivajući se, u razigranoj boji,
budi kao ništa,
ti sve.

Az utolsó versszakban a költő újra játszik a „minden” és a „semmi” fogalmaival. A második versszakban kihívja: „légy mint a minden/te semmi”, most pedig „légy mint a semmi/ te minden”. Király István szerint ez a szerkezet az *Esti Kornél énekének* „visszahajló, körmozgásszerű” kompozíciójára mutat: „Megismétlődött nyitásban és zárásban ugyanaz a két sor, csak épp grammatikai khiazmusként, mint antimetabolé, paradox módon. A semmi a nyitásban még állítmányi részében áll, a befejezésben már ő volt az alany, a szubsztancia, a lényeg.”¹¹⁴

¹¹⁴ Bori Imre: *Kosztolányi Dezső*. Újvidék, Forum könyvkiadó, 1986. 226

4.1. Esti Kornél éneke

*Indulj dalom,
bátor dalom,
sápadva nézze röptöd,
aki nyomodba köpköd:
a fájdalom.*

*Az életen, a szinten,
a fénybe kell kerengni,
légy mint a minden,
te semmi.*

*Ne mondd te ezt se, azt se,
hamist se és igazt se,
ne mondd, mi fáj tenéked,
ne kérj vigaszt se.
Légy mint a fű-fa, élő,
csoda és megcsodáló,
titkát ki-nem-beszélő,
röpülő, meg-nem-álló.*

*Légy az, ami a bölcs kék
fölgámja, a gyümölcshéj
remek ruhája, zöld szín
fán, tengeren a főlészín:
mélységek látszata.*

*No fuss a kerge széllel,
cikázva, szerteséjjel,
ki és be, nappal-éjjel,
s mindent, mi villan és van,
érj el.*

Pjesma Kornéla Estija

Kreni moja pjesmo,
hrabra moja pjesmo,
blijeđeći neka gleda tvoj let,
onaj koji u tvoj trag pljučka:
bol.

Na životu, na razini,
u svijetlo se treba okretati,
budi kao sve,
ti ništa.

Ti nemoj reći ni ovo, ni ono,
ni laž, ni istinu,
nemoj reći, što te boli,
ne moli ni utjehu.
Budi kao sve i svatko, živ,
čudo i onaj koji se čudi,
koji ne izgovara tajne,
koji leti, koji ne staje.

Budi ono, što je razborite naslade
pokrov, voćne kore
izvršna haljina, zelena boja
na drvetu, na moru površina:
privid dubine.

A sada trči s nerazboritim vjetrom
vijugajući, širom na sve strane,
van i unutra, danju i noću,
i sve, što bljeska i je,
postigni.

*Tárgyalj bolond szeszéllyel,
komázz halál-veszéllyel,
s kacagd ki azt a buzgót,
kinek a mély kell.*

*Mit hoz neked a bűvár,
ha fölbukik a habból?
Kezében szomorú sár,
ezt hozza néked abból.*

*Semmit se lát, ha táncol
fényes vizek varázsa,
lenn nyög, botol a lánctól,
kesztyűje, mint a mázsa,
fontoskodó-komoly fagy
dagadt üvegszemébe.
Minden bűvárnak oly nagy
a képe.*

*Jaj, mily sekély a mélység
és mily mély a sekélység
és mily tömör a hígság
és mily komor a vígság.
Tudjuk mi rég, mily könnyű
mit mondanak nehéznek,
és mily nehéz a könnyű,
mit a medvék lenéznek.
Ó, szent bohóc-üresség,
szíven a hetyke festék,
hogy a sebet nevéssék,
mikor vérző-heges még
ó, hős, kit a halál-arc
rémétől elföd egy víg
álarc,*

Pregovaraj s ludom ćudi,
kumuj sa smrtnom opasnošću,
i ismij onog revnog,
kome je potrebna dubina.

Što donosi tebi ronilac,
ako izbija iz pjene?
U ruci mu tužno blato,
to donosi tebi iz toga.

Ništa ne vidi, ako pleše
svijetlih voda čar,
dolje stenje, spotiče se o lanac,
rukavica mu, teška,
važan-ozbiljni mraz
nabujava u tamno oko.
Svaki ronioc je tako jako
umišljen.

Jao, kako je plitka dubina
i kako je duboka površnost
i kako je gusta rijetkost
i kako je sumorno veselje.
Znamo odavno, što je lagano
a teškim nazivaju,
i kako je teško lagano
što medvjedi gledaju s visoka.
Ah, sveta lakrdijaška praznino,
na srcu ti obijesna boja,
da ti rane nasmijavaju,
dok krvare ranjeni
Ah, junak, koji od straha
od smrtnog lica uzima jednu sretnu
masku,

*ó, jó zene a hörgő
kínokra egy kalandor
csörgő,
mely zsongít, úgy csitít el,
tréfázva mimel,
s a jajra csap a legszebb
rimmel.*

*A céda életet fessd,
azt, ami vagy te, tettesd,
királyi ösztönöddel
ismersz-e még felettest?
Az únt anyag meredt-rest
súlyát nevetve lökd el,
s a béna, megvetett test
bukásait a szellem
tornáival feledtesd.*

*Hát légy üres te s könnyű,
könnyű, örökre-játszó,
látó, de messze-látszó,
tarkán lobogva száz szó
selymével, mint a zászló,
vagy szappanbuborék fenn,
szelek között, az égben,
s élj addig, míg a lélek,
szépség, vagy a szeszélyek,
mert - isten engem - én is,
én is csak addig élek.*

*Menj mély fölé derengni,
burkolva, játszai színben,
légy mint a semmi,
te minden.*

jao, dobra je glazba na promukle
muke pustolovno
zvono,
koja zuji, tako utihne,
pretvara se šaleći se,
i jaukanjem udara s najljepšom
rimom.

Nemoralan život naslikaj,
to, što ti jesi, pravi se
kraljevskim nagonom,
poznaješ li još nadređenog?
Težinu dosadne lijeno ukočene
materije smijući se odgurni,
i padove paraliziranog,
prijezirnog tijela duhovnim
vježbama zaboravi.

Pa ti budi prazna i laka,
laka i vječno zaigrana,
koja vidi, ali daleko vidljiva,
šaroliko vijoreći sto riječi
sa svilom, poput zastave,
ili mjehurića od sapuna gore,
među vjetrovima, na nebu,
i živi do tad, dok i duša,
ljepota ili čudi,
jer – bože pomози mi – i ja,
i ja samo do tad živim.

Idi daleko u visinu svitati,
skrivajući se, u razigranoj boji,
budi kao ništa,
ti sve.

5. Zárszó

Fordítás közben számtalan kognitív folyamat megy végbe az emberi elmében, amelyeket nehéz elmagyarázni: keresünk, kiválasztunk, mérlegelünk stb., így szinte lehetetlen elmagyarázni miért döntöttünk az adott alternatíva mellett.

A kiválasztott Kosztolányi vers fordításának befejeztével empirikusan is arra a következtetésre jutottam, hogy a költészetet szinte lehetetlen az egyik nyelvről a másikra lefordítani. Fordítás után a vers formai szépségei egyértelműen elvesztek: a ritmus, a rím, a sorok hosszúsága stb. Az *Esti Kornél énekében* számtalan szójáték és olyan nyelvi elem van (pl. összetett szavak), amelyeknek az alapjelentésük mellett más, „járulékos” jelentésük is van, emellett az író a grammatika „szabályokkal” gyakran nem törődve köti össze a mondatokat. Ezek az elemek okoztak nehézségeket a fordításban, mert sokszor szinte lehetetlennek bizonyult ezekre a nyelvi egységekre horvát ekvivalenst találni, és csak újraalkotó áttétele volt lehetséges. Egyik ilyen jellemző probléma a „fü-fa” a harmadik versszakban (az általános, régies jelentése „mindenféle növény”, de átvitt értelemben „mindenféle dolog” vagy „mindenki válogatás nélkül; bárki, aki csak szóba jöhet”). Van néhány nem szokásos módon használt szó is, amelyek helyett a célnyelven – a két nyelv eltérő pragmatikai jellemzői miatt – új, szokatlan szintagmákat kellett alkotni (például: „ki-nem-beszélő” vagy „meg-nem-alló”. Természetesen jelen vannak és komoly szerepet játszanak a magyar és a horvát nyelv közötti eltérések is, ami a finnugor és a szláv nyelvek közötti számtalan különbségből ered (pl. a horvátban a birtoklást két szóval fejezzük ki, a magyarban birtokjellel, a grammatikai nemek, a névmások és a névelők használata stb).

A műfordítók valamiféleképpen az irodalmi alkotás társszerzői. A műfordítónak az adott nyelveken kívül rendkívül jól kell ismernie a forrásnyelv és a célnyelv (irodalmi) kultúráját, ezen nyelvek használatának általános és egyéni szokásait, de legalább ugyanennyire tájékozottnak kell lennie az adott szerző teljes életművét illetően is, hogy át tudja adni az írások egyedi világának esszenciáját.

Hivatkozások

Batsányi János: A fordításról. In: Józán Ildikó (szerk.): *A műfordítás elveiről*. Budapest, Balassi kiadó, 2008., 31-38

Bori Imre: *Kosztolányi Dezső*. Újvidék, Forum könyvkiadó, 1986.

Čolaković Enver: *Zlatna knjiga mađarske poezije*. Zagreb, Nakladni zavod Matice hrvatske, 1978.

Józán Ildikó: *Mű, fordítás, történet*. Budapest, Balassi kiadó, 2009.

Kiš et al: *Novija mađarska lirika.*, Beograd, Nolit, 1970.

Kosztolányi Dezső: A Holló (Válasz Elek Artúrnak) In: Józán Ildikó (szerk.): *A műfordítás elveiről*, Budapest, Balassi kiadó, 2008., 256-261.

Rába György: A szép hűtlenek. In: Józán Ildikó szerk: *A műfordítás elveiről*, Budapest, Balassi kiadó, 2008., 366-375.

Szegedy-Maszák Mihály: *Megértés, fordítás, kánon*. Pozsony, Kalligram, 2008.

Babits Mihály: Könyvről könyvre. *Nyugat*, 1933/13–14.

<http://epa.oszk.hu/00000/00022/00560/17525.htm>

Babits Mihály: Könyvről könyvre. *Nyugat*, 1933/12.

<http://epa.oszk.hu/00000/00022/00559/17486.htm>

Barna László: *Szabó Lőrinc fordítói elvei a német nyelvből fordított próza alapján*

<http://docplayer.hu/4755118-Barna-laszlo-szabo-lorinc-forditoi-elvei-a-nemet-nyelvbol-forditott-prozai-alapjan-bevezetes.html>

Bori, Imre: *Esti Kornél éneke*

http://adattar.vmmi.org/cikkek/13258/hid_1985_10_05_bori.pdf

Elekfi László: Homonimák felismerhetősége todalékos alakok alapján. *Magyar nyelvőr.*

<http://www.c3.hu/~nyelvor/period/1242/124202.htm>

Füst Milan: Kosztolányi Dezső: Meztelenül. *Nyugat*, 1928/2.

<http://epa.oszk.hu/00000/00022/00435/13603.htm>

Kiss Ferenc: *Az érett Kosztolányi*

<http://mek.oszk.hu/05500/05520/05520.pdf>

Kosztolányi Dezső: *Az írástudatlanak árulása*

<http://magyar-irodalom.elte.hu/sulinet/igyjo/setup/portrek/ady/koszt.htm>

Kosztolányi Dezső: *Esti Kornél*

<http://mek.oszk.hu/00700/00744/00744.htm#11>

<http://mek.oszk.hu/00700/00744/00744.htm#1>

Kosztolányi Dezső: *Esti Kornél kalandjai*

<http://mek.oszk.hu/00700/00745/00745.htm#13>

<http://mek.oszk.hu/00700/00745/00745.htm#5>

<http://mek.oszk.hu/00700/00745/00745.htm#23>

<http://mek.oszk.hu/00700/00745/00745.htm#3>

Lengyel András: *Genézis és kompozíció viszonya az Esti Kornélban*

<http://www.forrasfolyoirat.hu/0006/lengyel.html>

Ungvári-Zrínyi Imre: *Esti Kornél éneke. Látó.* 2010/12.

<http://epa.oszk.hu/00300/00384/00088/1871.htm>

<https://moly.hu/konyvek/kosztolanyi-dezso-nero-a-veres-kolto>

http://wikiszotar.hu/wiki/magyar_ertelmezo_szotar

